

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Viešosios teisės katedra

Gabrielės Kučinskaitės

V kurso Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės

studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Tarptautiniai baudžiamieji tribunolai: samprata, steigimo teisinis
pagrindas ir jurisdikcija**

**International Criminal Tribunals: Concept, Legal Basis of Establishment
and Jurisdiction**

Vadovė: dr. Gabija Grigaitė-Daugirdė

Recenzentė: dr. Inga Martinkutė

Vilnius

2025

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame magistro darbe analizuojama tarptautinių baudžiamųjų tribunolų institucinė raida, steigimo teisiniai pagrindai, jurisdikcijos ribos ir vertinamos skirtingų modelių galimybės bei tinkamumas šiuolaikinio karo kontekste. Tyrimu siekiama išsiaiškinti, kokia institucinė teisingumo vykdymo forma būtų tinkamiausia, norint užtikrinti atsakomybę už agresijos ir kitus tarptautinius nusikaltimus Rusijos karo prieš Ukrainą atveju. Pagrindiniu tyrimo objektu yra skirtingi tarptautinių tribunolų modeliai bei jų jurisdikcijos, efektyvumo, legitimumo ir su jais susiję politiniai aspektai. Darbe aptariami tarptautinės teisės probleminiai klausimai, egzistuojančios spragos, pagrindiniai tribunolų veiklos iššūkiai, jurisdikcijos ribojimai, teisinis ir moralinis šių institucijų vaidmuo.

Pagrindiniai žodžiai: tribunolų modeliai, Tarptautinis baudžiamasis teismas, tarptautinė teisė, jurisdikcija, tarptautiniai nusikaltimai, agresijos nusikaltimas, tarptautinė baudžiamoji atsakomybė.

This Master's thesis analyses the institutional development of international criminal tribunals, the legal foundations for their establishment, the limits of their jurisdiction, and assesses the feasibility and appropriateness of different models in the context of modern war. The study seeks to explore which institutional form of administration of justice would be the most appropriate to ensure accountability for aggression and other international crimes in the context of Russia's war against Ukraine. The main object of the study is the different models of international tribunals and the jurisdictional, efficiency, legitimacy and related political aspects of these tribunals. The work discusses the problematic issues of international law, the existing gaps, the main challenges of the tribunals, the limitations of their jurisdiction, and the legal and moral role of these institutions.

Keywords: tribunal models, International Criminal Court, international law, jurisdiction, international crimes, crime of aggression, international criminal responsibility.

TURINYS

IŽANGA	2
1. NUOLATINIAI BAUDŽIAMIEJI TRIBUNOLAI: TARPTAUTINIS BAUDŽIAMASIS TEISMAS	5
1.1. Tarptautinio baudžiamojo teismo steigimo teisinis pagrindas ir jurisdikcija	5
1.1.1. Romos statutas ir Tarptautinio baudžiamojo teismo istorinė raida	5
1.1.2. Jurisdikcijos ribos bei veikimo principai.....	7
1.1.3. Pasitraukimo iš Romos statuto teisinės pasekmės	9
1.2. Probleminiai tarptautinio baudžiamojo teismo jurisdikcijos aspektai	12
1.2.1. Valstybių atsisakymas vykdyti TBT sprendimus ir valstybių vadovų imuniteto klausimai: Omaro al-Baširo atvejis	12
1.2.2. Teritorinės jurisdikcijos apribojimai	17
2. <i>AD HOC</i> TRIBUNOLAI: TARPTAUTINIAI (TRADICINIAI) IR MIŠRIEJI (HIBRIDINIAI).....	21
2.1. Tarptautiniai (tradiciniai) tribunolai.....	22
2.1.1. Jurisdikcija.....	22
2.1.2. Niurnbergo karo nusikaltimų tribunolas – pirmasis precedentas.....	23
2.1.3. Jungtinių Tautų steigiami tribunolai – Tarptautiniai tribunolai buvusiai Jugoslavijai ir Ruandai	26
2.2. Mišrieji (hibridiniai) tribunolai.....	29
2.2.1. Mišrieji tribunolai praktikoje	31
3. TRIBUNOLAI ŠIANDIEN: TEISINGUMO PAIEŠKOS KARO UKRAINOJE KONTEKSTE	33
3.1. Tarptautinio baudžiamojo teismo galimybės ir ribos teisingumo paieškose	33
3.2. Ar pakanka egzistuojančių institucinių modelių?.....	38
3.2.1. Tradicinių <i>ad hoc</i> tribunolų galimybės.....	38
3.2.2. Hibridinio modelio perspektyvos.....	40
3.2.3. Naujos institucijos poreikis agresijos nusikaltimui.....	43
IŠVADOS.....	45
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	48
SANTRAUKA	54
SUMMARY	55

IŽANGA

Plataus masto Rusijos agresija Ukrainoje į paviršių iškėlė daugybę tarptautinėje baudžiamojoje teisėje egzistuojančių spragų ir atskleidė tarptautinių baudžiamųjų tribunolų svarbą, siekiant užtikrinti tarptautinio teisingumo vykdymą. Nors jau ne vieną dešimtmetį egzistuoja susiformavę tarptautinių tribunolų modeliai, kurie veikia kaip atsakomosios priemonės, kai valstybės savo vidaus sistemose nėra pajėgios ar vengia užtikrinti atsakomybę už tarptautinius nusikaltimus, šiandieninėje tarptautinėje teisėje vis dar lieka trūkumų (pvz., ribota jurisdikcija agresijos nusikaltimo atžvilgiu, priklausomybė nuo valstybių politinės valios ir kt.), kurie leidžia aukščiausio rango politikams išvengti atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus. Taigi, kyla klausimas, kiek dabartinė tarptautinių baudžiamųjų tribunolų sistema yra pajėgi tinkamai reaguoti į šiuolaikines agresijos apraiškas.

Darbo aktualumas. Istoriskai tarptautiniai baudžiamieji tribunolai buvo kuriami turint tikslą užpildyti teises ir politines spragas, kai valstybės savo viduje negali arba atsisako pačios užtikrinti atsakomybę už tarptautinius nusikaltimus. Jie tapo priemone, leidžiančia tarptautinei bendruomenei apsaugoti visuotinai pripažintas vertybes, garantuoti tarptautinės teisės normų laikymąsi bei užtikrinti, jog atsakomybė už tarptautinius nusikaltimus būtų neišvengiama. Vis dėlto praktinis veiksmingumas itin priklauso nuo jų steigimo teisinio pagrindo, nustatytų jurisdikcijos ribų ir jiems suteiktų įgaliojimų. Dėl to tribunolų galimybės tinkamai užtikrinti teisinę atsakomybę kartais gali būti ganėtinai ribotos. Šiandien tarptautinių baudžiamųjų tribunolų steigimas ir kompetencija išlieka esminiais aspektais, nuo kurių priklauso tarptautinės teisės veiksmingumas. Kaip rodo Rusijos agresijos prieš Ukrainą pavyzdys, teisingumo vykdymo mechanizmams tenka susidurti su praktiniais iššūkiais, susijusiais su legitimumu, sprendimų vykdymu, politinėmis ir geopolitinėmis kliūtimis. Tokie iššūkiai kelia svarbų klausimą – ar šiuo metu egzistuojantys modeliai yra pajėgūs užtikrinti atsakomybę už tarptautinius nusikaltimus, nepaisant ribojančių teisinių ir politinių veiksnių.

Tikslas. Išanalizuoti tarptautinių baudžiamųjų tribunolų steigimo teisinį pagrindą, veikimo mechanizmus, jurisdikciją, jos ribas bei įvertinti skirtingų modelių pritaikomumą, siekiant atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus Rusijos agresijos prieš Ukrainą kontekste.

Darbo uždaviniai:

- 1) Apžvelgti tarptautinių baudžiamųjų tribunolų rūšis, steigimo teisinius pagrindus, funkcijas ir raidą.
- 2) Išanalizuoti Tarptautinio baudžiamojo teismo jurisdikcijos ribas, ypač agresijos nusikaltimo atžvilgiu.
- 3) Įvertinti tradicinių *ad hoc* ir mišrių (hibridinių) tribunolų modelių taikymo galimybes šiuolaikinio karo kontekste.
- 4) Išanalizuoti specialaus tribunolo agresijos nusikaltimui steigimo galimybes, įvertinti tokios institucijos poreikį ir pagrindines teises bei institucines problemas.
- 5) Suformuoti poziciją dėl veiksmingiausio tarptautinės bendruomenės teisinio atsako į tarptautinius nusikaltimus karo Ukrainoje kontekste.

Tyrimo objektas. Tarptautinių tribunolų modeliai, jų steigimo pagrindai, jurisdikcijos apimtis ir teisinė, institucinė analizė šiuolaikinio karo kontekste.

Tyrimo metodai. Darbe naudojamas sisteminės analizės metodas, vertinant tribunolų teisinę struktūrą ne kaip atskirą elementą, o kaip tarptautinės teisės sistemos dalį, t. y. atsižvelgiant į jų tarpusavio sąveiką, ryšius su institucijomis, suderinamumą su kitomis teisės šakomis ir tarptautinės teisės principais. Šiuo metodu taip pat siekiama įvertinti tribunolų poveikį nuoseklaus ir veiksmingo tarptautinio baudžiamojo mechanizmo kūrimui. Istorinis metodas pasitelktas nagrinėjant tarptautinių baudžiamųjų tribunolų raidą, atsiradimo aplinkybės ir pokyčius skirtingų laikotarpių bei konfliktų fone. Šis metodas taikytas tiek analizuojant ankstesnę tribunolų veiklą, tiek šiuo metu aktualius atvejus. Dogmatiniu metodu aiškinamos tarptautinės teisės normos, reglamentuojančios tribunolų steigimą, jurisdikciją ir imunitetų taikymo ypatumus. Teleologiniu metodu analizuojami tarptautinių teisės normų tikslai ir siekiai. Lyginamojo metodo pagalba aptariami tribunolų teisiniai ir struktūriniai panašumai ar skirtumai, vertinamas jų veikimo efektyvumas. Kai kuriose analizės dalyse taikytas kritinis analitinis metodas vertinant tribunolų modelių veikimą, jurisdikcijos ribas, teises spragas ir jiems daromą politinį poveikį. Šiuo metodu identifikuotos problemos bei formuota autorės pozicija dėl tinkamiausio teisinio atsako konkrečiu šių laikų karo atveju.

Darbo originalumas. Tarptautinių baudžiamųjų tribunolų tema nėra nauja ir jau ne kartą analizuota įvairių šalių akademinėje literatūroje, tačiau platesnių, sisteminių tyrimų, kuriuose būtų vertinami skirtingi tribunolų modeliai, o ypač šiuolaikinio karo kontekste, vis dar trūksta. Lietuvoje pastaraisiais metais nepavyko rasti magistro ar kitokių baigiamųjų darbų, kuriuose

integruotai būtų analizuojami daugiau nei keli modeliai ar jų veikimo galimybės Ukrainos karo situacijoje. Dažniau nagrinėjamos su tribunolais susijusios siauresnės temos, pvz.: pavienės tribunolų formos, istoriniai aspektai ir kt. Šiame darbe tribunolai išskirtinai nagrinėjami ne tik iš teorinės pusės, bet vertinamos ir jų praktinės galimybės, apimant šiuolaikinius geopolitinius, teisinius ir institucinės struktūros iššūkius. Aptariama, kaip skirtingi modeliai gali būti taikomi atsakomybės už agresiją ir kitų tarptautinių nusikaltimų kontekste, akcentuojant veiksmingumą, legitimumą bei realias institucines kliūtis. Be kita ko, vertinamas tribunolų moralinis vaidmuo ir simbolinė reikšmė, turint omenyje jų gebėjimą bei galimybę siųsti žinutę tarptautinei bendruomenei apie teisingumo įgyvendinimo siekį, tarptautinės teisės autoritetingumą ir reikšmę. Darbas išskirtinai aktualizuoja į analizę įtrauktą naujausią pokytį, kai 2025 m. Ukraina tapo visateise Romos statuto šalimi. Ši situacija plečia Tarptautinio baudžiamojo teismo galimybes, tačiau vis dar neišsprendžia esamos jurisdikcijos dėl agresijos nusikaltimo problemos, todėl kelia papildomų klausimų dėl specialaus tribunolo poreikio. Tai akademinėje erdvėje kol kas dar nėra itin plačiai išnagrinėtas aspektas. Taigi darbas prisideda prie šiuolaikinės tarptautinės baudžiamosios teisės diskurso, derindamas tyrimo teorinius, praktinius ir normatyvinius aspektus.

Šaltiniai. Tyrimo šaltinius sudaro tarptautiniai teisės aktai ir sutartys (Romos statutas, JT Chartija, Vienos konvencija dėl sutarčių teisės ir kt.), teismų praktika (garsios bylos), institucijų pozicijos, aktualūs Lietuvos ir užsienio mokslininkų darbai, monografijos, straipsniai. Svarbiausi autoriai, kurių naujausiais darbais daugiausia remiamasi, kalbant apie šiandienos kontekstą ir taip aktualizuojant tyrimą – G. Grigaitė-Daugirdė, J. Trahan, A. Mihr, M. Kelly, S. G. Schmidt, G. Bogush, G. Mamedov, O. Kaluzhna ir K. Shunevych bei kt. Jų darbuose nagrinėjami tribunolų struktūriniai ir teisėkūros aspektai, taip pat Ukrainos situacija.

1. NUOLATINIAI BAUDŽIAMIEJI TRIBUNOLAI: TARPTAUTINIS BAUDŽIAMASIS TEISMAS

1.1. Tarptautinio baudžiamojo teismo steigimo teisinis pagrindas ir jurisdikcija

1.1.1. Romos statutas ir Tarptautinio baudžiamojo teismo istorinė raida

Šiuo metu pasaulyje pagrindine universalaus pobūdžio nuolatine nepriklausoma baudžiamąją teismine institucija laikome Tarptautinį baudžiamąjį teismą (toliau – TBT) (Tsilonis, 2024, p. 36). Šio Hagoje įsikūrusio teismo steigimo teisiniu pagrindu yra 1998 m. įtvirtintas Romos statutas, priimtas po Jungtinių Tautų (toliau – JT) organizuotos diplomatinės konferencijos, kurioje dalyvavo 160 valstybių atstovai bei daugybė nevyriausybių organizacijų (Tsilonis, 2024, p. 32). Siekiant įkurti nuolat veikiančią teismą, kurio tikslas patraukti baudžiamojon atsakomybėn visus sunkiausių tarptautinių nusikaltimų vykdytojus, šioje konferencijoje, po ilgo ir valstybių nesutarimų lydymo proceso, atsiradęs Romos statutas tapo TBT veiklos pagrindu (Tsilonis, 2024, p. 34-35). Statuto priėmimas laikomas itin svarbiu etapu tarptautinėje teisėje ir tapo didžiuliu žingsniu tarptautinės bendruomenės kovoje su nebaudžiamumu (Tsilonis, 2024, p. 36). Jame apibrėžiama teismo struktūra, jurisdikcija ir pagrindiniai veikimo principai (Tsilonis, 2024, p. 31-32). TBT steigimo idėja kildinama iš praeityje ribotą laiką veikusių tribunolų bei JT Tarptautinės teisės komisijos 1994 m. parengto projekto, iš esmės tapusiu teisiniu pagrindu rengiant Romos statutą (Sadat, 2023, p. 564, 566-567). Visgi siekiant savarankiškesnio ir stipresnio TBT veikimo, konferencijoje Tarptautinės teisės komisijos parengtas modelis buvo modifikuotas (Sadat, 2023, p. 567-568).

Steigiant Tarptautinį baudžiamąjį teismą teko susidurti su nemenkais iššūkiais. Konferencijoje dalyvavusios valstybės nesutarė dėl teismo nepriklausomumo ir jurisdikcijos ribų, tad pasidalijo į dvi grupes, iš kurių viena aktyviai reiškė palaikymą stipraus ir nuo politinės įtakos nepriklausomo teismo kūrimo idėjai, o antroji (kuriai priklausė didžiosios valstybės: Kinija, JAV, Rusija, Indija, Izraelis) aršiai prieštaravo tam, kad TBT būtų suteikta teisė vykdyti jurisdikciją jų valstybių piliečiams, jei nėra suteiktas atitinkamas sutikimas iš pačios valstybės (Tsilonis, 2024, p. 32-33). Ko gero, valstybės baiminosi, kad tai gali tapti priemone riboti jų veiksmų laisvę tarptautinėje politikoje ar net tapti mechanizmu politiniam spaudimui ir persekiojimui. Net ir po ilgų, sudėtingų ginčų jurisdikcijos nustatymo klausimais

bei kompromisų paieškų, kelios šalys toliau, prioritetu laikydamos savo suverenitetą ir nacionalinius ar tarptautinės politikos interesus, atsisakė pripažinti TBT jurisdikciją (Jo, Radtke, Simmons, 2018, p. 197)

Priešingai nei anksčiau veikę *ad hoc* tribunolai, įsteigti JT Saugumo Tarybos sprendimų pagrindu, todėl ribotos jurisdikcijos bei priklausomi nuo Saugumo Tarybos, TBT įkurtas tarptautine sutartimi, tad toks steigimas didina šios institucijos teisinį stabilumą ir užtikrina didesnę nepriklausomumą (Sadat, 2023, p. 564). Demokratinis steigimo procesas lemia platesnę tarptautinę paramą, didina TBT legitimumą ir suteikia galimybę TBT savarankiškai veikti. Vis dėlto, kyla klausimas, ar toks „demokratinis steigimas“ iš tiesų užtikrina nepriklausomybę nuo didžiųjų valstybių įtakos ir praktikoje. Atsižvelgiant į TBT finansinį priklausomumą nuo valstybių narių ar galios disproporcijos tarptautiniame kontekste, galima teigti, kad net tokios teoriškai nepriklausomos struktūros gali lengvai tapti jautrios politiniam spaudimui, darančiam įtaką tyrimų prioritetams ar net sprendimams, kada ir prieš ką pradėti bylas.

Dabar Romos statutą yra ratifikavusios 125 valstybės (Assembly of States Parties to the Rome Statute, n.d.), šiuo dokumentu įsipareigojusios bendradarbiauti su TBT perduodant nusikaltėlius ir vykdant tyrimus. Kartu jos perleido dalį savo baudžiamosios teritorinės jurisdikcijos įgyvendinimo TBT, suteikdamos jam teisę vykdyti baudžiamąjį persekiojimą už atitinkamus tarptautinius nusikaltimus, padarytus jų teritorijoje arba jų piliečių. Tokiu būdu šiai tarptautinei institucijai pačių šalių valia suteikiama teisė veikti jų teritorijoje, remiantis tarptautinėje teisėje įtvirtintomis normomis. Toks valstybėms suteiktas vaidmuo išryškina paradoksą – TBT buvo sukurtas kaip atsvara nebaudžiamumui, bet jo veikimas priklauso nuo tų pačių šalių valios. Peršasi išvada, jog teisingumo siekis čia nėra toks objektyvus ir galimai labiau sąlygotas riboto politinio noro jį užtikrinti.

1.1.2. Jurisdikcijos ribos bei veikimo principai

Tarptautinio baudžiamojo teismo jurisdikcija apima keturias pagrindines nusikaltimų kategorijas, įtvirtintas Romos statuto 5-8 straipsniuose: 1) genocido nusikaltimas; 2) nusikaltimai žmoniškumui; 3) karo nusikaltimai; 4) agresijos nusikaltimas (Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas, 1998). Kalbant apie TBT veikimą, ko gero svarbiausiu jo jurisdikcijos principu laikomas „papildomumo principas“ (angl. *principle of complementarity*), kuris įtvirtintas ir išplėtotas Romos statuto 17 straipsnyje. Šio principo esmė, kad TBT gali įsikišti tik tais atvejais, kuomet nacionaliniai teismai atsisako ar dėl atitinkamų priežasčių negali nagrinėti bylos baudžiamąja tvarka. Tai priemonė apsaugoti valstybių suverenitetą, TBT laikant ne alternatyva nacionalinei teismų sistemai, o veikiau papildomu mechanizmu, siekiant tinkamai vykdyti teisingumą, kai to padaryti pačios valstybės nesugeba. Viena vertus, toks principas atrodo logiškas, kartu turint omenyje siekį gerbti valstybių savarankiškumą ir suverenumą, tačiau kyla grėsmė valstybių piktnaudžiavimui, kai tyrimai jose vykdomi apsimestinai, vengiant TBT įsikišimo. Taip formaliai įtvirtinta pagarba nacionaliniams įrankiams gali virsti realia kliūtimi efektyviam tarptautinio teisingumo vykdymui.

Tarptautinio baudžiamojo teismo jurisdikcija aktyvinasi atsiradus tam tikroms Romos statute numatytoms sąlygoms. Aktyvavimo proceso pagrindu laikomas Romos statuto 13 straipsnis, išskiriantis tris pagrindinius mechanizmus: 1) kai kreipiasi valstybė, esanti Romos statuto šalimi (įtvirtintas 14 straipsnyje); 2) JT Saugumo Tarybos kreipimusi, vadovaujantis JT Chartijos VII skyriumi (įtvirtintas 13 straipsnio b punkte); 3) prokuroro sprendimu pradėti tyrimą savo iniciatyva (lot. *proprio motu*) (įtvirtintas 15 straipsnyje). (Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas, 1998) TBT negali savavališkai rinktis bylų ir imtis jų nagrinėjimo, tam reikalingi tam tikri veiksmai iš šalies.

Kalbant apie TBT jurisdikcijos ribas, pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį ir į tai, jog šis teismas turi galią bylas nagrinėti tik prieš asmenis, o ne prieš valstybes. Taip pat egzistuoja jurisdikcijos ribojimas laiko atžvilgiu (lot. *ratione temporis*), numatytas Romos statuto 11 straipsnyje, kuriuo nustatoma, kad TBT jurisdikcijai priklauso tik nusikaltimai, padaryti po šio Statuto įsigaliojimo. Minėto straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nuostata reglamentuoja situaciją, kai valstybė prie Romos statuto prisijungia po šio įsigaliojimo dienos. Ja remiantis, TBT gali vykdyti jurisdikciją tik nusikaltimų, padarytų po šio Statuto įsigaliojimo tai valstybei, atžvilgiu, nebent ši pareikš, kad TBT turės jurisdikciją ir nusikaltimams, padarytiems iki jai

tampant Romos statuto šalimi, t. y. duos sutikimą retroaktyviai veikti TBT jurisdikcijai. Vis dėlto, neįmanoma duoti sutikimo dėl nusikaltimų, padarytų prieš įsigaliojant Romos statutui (Vaišvilienė, 2018, p. 72). Verta paminėti ir Romos statuto 124 straipsnį, kuriuo remiantis, valstybės gali pasinaudoti galimybe nepripažinti TBT jurisdikcijos jų teritorijoje arba jų piliečių padarytiems karo nusikaltimams pereinamojo laikotarpio metu (7 metus po Romos statuto įsigaliojimo). Be to, viena iš esminių TBT jurisdikcijos dalių yra teritorinės jurisdikcijos principas (lot. *ratione loci*), įtvirtintas Romos statuto 12 straipsnio 2 dalies a punkte. Šis principas yra ne tik ilgalaikės tarptautinės teisės tradicijos atspindys, tačiau neretai sutinkamas ir valstybių nacionalinėje baudžiamojoje teisėje. Jo pagrindu laikomi valstybės suvereniteto bei nusikaltimo vietos principai (Tsilonis, 2024, p. 37-38). Iš esmės, vadovaujantis teritorinės jurisdikcijos principu, TBT turi teisę spręsti dėl nusikaltimų (patenkančių į anksčiau minėtas kategorijas), kurie įvykdomi valstybės, esančios Romos statuto šalimi, teritorijoje, neatsižvelgiant į tai, kokios šalies pilietis yra kaltininkas (Tsilonis, 2024, p. 38). Taip užtikrinamas TBT jurisdikcijos taikymas ne tik Romos statuto šalių piliečiams, o tai stiprina šio teismo įtaką vykdant teisingumą ir suteikia jam reikšmingesnę vaidmenį tarptautinėje bendruomenėje. Taip pat egzistuoja ir asmeninės (lot. *ratione personae*) jurisdikcijos principas (Romos statuto 12 straipsnio 2 dalies b punktas), susijęs su jurisdikcijos taikymu asmenims, jei jie yra vienos iš Romos statuto šalių piliečiais. Galimas dvejopas požiūris į Romos statuto 12 straipsnį. Iš vienos pusės, šią nuostatą galima vertinti, kaip gan konservatyvią dėl reikalaujamos vietos arba asmens sąsajos su Romos statuto šalimis, o tai tam tikra prasme užkerta kelią įtvirtinti visuotinę TBT jurisdikciją. Kita vertus, jis gali būti matomas, kaip motyvacija valstybėms prisijungti prie Romos statuto, užtikrinant, kad jų teritorijoje įvykdyti nusikaltimai galėtų būti nagrinėjami TBT.

Vis dėlto, tokia jurisdikcijos sistema verčia susimąstyti, apie atsakomybės taikymo vienodumo užtikrinimą. Tiek vietos, tiek asmeninės jurisdikcijos sąlygos riboja TBT universalumo tikslą. Vadovaujantis logika, kad teisingumo įgyvendinimas tiesiogiai priklauso nuo kaltinamojo pilietybės ar nusikaltimo padarymo vietos, atsakomybė tampa ganėtinai selektyvi ir fragmentuota. Tai faktiškai leidžia kai kurioms (ypač didžiosioms) valstybėms, kurios atsisako ratifikuoti Romos statutą, išvengti bet kokios išorinės atsakomybės už neteisėtus veiksmus jų teritorijoje arba įvykdytus jų piliečių. Ši situacija gali kenkti TBT galios statusui bei silpninti jo, kaip visuotinio teisingumo siekiančios institucijos, idėją, kartu keliant grėsmę tarptautinei teisei, kuri, regis, turėtų likti nepriklausoma nuo valstybių politinių

sprendimų. Galiausiai tampa akivaizdu, kad net globalių institucijų veikimas šiuo metu tebėra priklausomas nuo individualių valstybių valios ir pritarimo, tad tarptautinis teisingumas vis labiau virsta sąlyginiu reiškiniu.

1.1.3. Pasitraukimo iš Romos statuto teisinės pasekmės

Romos statuto 127 straipsnyje įtvirtinta galimybė jį denonsuoti, o pati pasitraukimo procedūra prasideda nuo suverenios valstybės vienašalio sprendimo, apie kurį ši turi informuoti Jungtines Tautas bei kuris įsigalioja praėjus metams nuo pranešimo JT Generaliniam Sekretoriui raštu. Iki galutinio sprendimo įsigaliojimo šalis vis dar privalo vykdyti visus pagal šį statutą priimtus įsipareigojimus. Taip pat iki to valstybė turi teisę apsigalvoti ir atšaukti pasitraukimo deklaraciją. Visgi ši procedūra kelia nemažai teisinių iššūkių sprendžiant klausimą, ar pasitraukimas reiškia visišką TBT jurisdikcijos praradimą. Remiantis Romos statuto 127 straipsnio 2 dalimi, atsakymas į šį klausimą neigiamas, nes jame aiškiai nurodyta, kad valstybės, net ir denonsavusios Romos statutą, išlieka atsakingos už įsipareigojimus, priimtus esant narėmis, ypač jei TBT jau pradėjo tyrimus dėl nusikaltimų, padarytų šių šalių teritorijoje. Taip yra todėl, kad tarptautinėje teisėje pripažįstama, jog valstybių įsipareigojimai nėra absoliučiai priklausomi nuo jų politinės valios ir negali būti savavališkai nutraukiami (Tan, 2024, p. 611). TBT išlaikyti savo jurisdikciją padeda du tarptautinėje teisėje galiojantys principai: 1) *Pacta sunt servanda* principas (liet. sutarčių laikymosi arba sutartinės prievolės tęstinumo principas); 2) jurisdikcijos išsaugojimo principas (Tan, 2024, p. 610-612). Apskritai, tokia Romos statuto nuostata yra svarbi, siekiant užtikrinti atsakomybės tęstinumą, tačiau praktikoje susiduriama su situacijomis, kai valstybės tokiu pasitraukimu gali pasinaudoti kaip priemone išvengti galimų tyrimų bei tarptautinės kontrolės. Toks teisinės sistemos politinis panaudojimas kelia grėsmę pasitikėjimui pačiu teisingumo mechanizmu.

Kaip minėta, *pacta sunt servanda* principas, įtvirtintas Vienos konvencijoje dėl sutarčių teisės, reiškia, kad valstybė negali atsisakyti savo įsipareigojimų pagal tarptautinę sutartį bei vienašališkai nutraukti jų vykdymo, jei tai nėra numatyta sutartyje (Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės, 1969). Romos statutas šiuo pagrindu neleidžia ignoruoti kilusios atsakomybės už pažeidimus, padarytus iki pasitraukimo. Šio principo taikymo būtinybės precedentas atsirado, kai 2017 m. Burundis tapo pirmąja valstybe, pasitraukusia iš Romos

statuto po 2015 m. politinės krizės, dėl kurios TBT pradėjo preliminarų tyrimą, susijusį su nusikaltimais žmoniškumui (Tan, 2024, p. 612). Pasitraukimas buvo motyvuojamas tuo, jog TBT yra per daug politizuotas ir kišasi į vidinius valstybės reikalus (Decision Pursuant to Article 15..., 2017, para. 11-12). Kadangi Burundžio vyriausybė aktyviai priešinosi išoriniam tyrimui, pasitraukimą imta vertinti, kaip bandymą išvengti tarptautinės atsakomybės, tad spręsta, ar TBT toliau gali tęsti tyrimą (Decision Pursuant to Article 15..., 2017, para. 22-26; Tan, 2024, p. 612). TBT buvo leista tęsti tyrimą dėl nusikaltimų žmoniškumui, argumentuojant tuo, kad šie vykdyti tuomet, kai šalis dar buvo Romos statuto šalimi (Decision Pursuant to Article 15..., 2017, para. 24). Sprendimas pagrįstas Romos statuto 127 straipsnio 2 dalimi, Vienos konvencijos dėl sutarčių teisės 70 straipsniu (numatančiu, jog iki sutarties nutraukimo susiklosčiusi teisinė padėtis išlieka ir po pasitraukimo) (Decision Pursuant to Article 15..., 2017, para. 25). Atsižvelgta ir į tai, kad TBT prokuratūra jau spėjo pradėti preliminarų tyrimą, todėl bylą galima buvo laikyti „teismo nagrinėjimo procese“ (Decision Pursuant to Article 15..., 2017, para. 148-149). Visgi net TBT formaliai nepraradus teisės tyrimą po valstybės pasitraukimo, realus procesų įgyvendinimas itin komplikuojasi. Valstybių nebendradarbiavimas riboja įrodymų rinkimą, kaltinamųjų pasiekiamumą (Tan, 2024, p. 628-629), todėl teisinė galia neretai lieka neišnaudota. Ši situacija parodė, jog valstybės negali pasitraukti iš Romos statuto tik tam, kad išvengtų atsakomybės, o atsisakymas bendradarbiauti ar net tyrimo trukdymas apsunkina, tačiau pilnai neužkerta kelio TBT veikimui.

Jurisdikcijos išsaugojimo principas reiškia, kad TBT jurisdikcija gali išlikti net ir pasikeitus aplinkybėms (pvz., šaliai pasitraukus iš sutarties), kai konkrečioje byloje jau buvo ją įgijęs (Tan, 2024, p. 630). Pavyzdžiui, Filipinų byloje keltas klausimas, ar TBT gali tęsti procesą ir tada, kai oficialus tyrimas pradedamas jau po valstybės pareiškimo apie pasitraukimą įsigaliojimo (Decision on the Prosecutor's request..., 2021, para. 27). Filipinai apie pasitraukimą iš Romos statuto pranešė netrukus po to, kai TBT institucijos paskelbė apie pradėtą preliminarų tyrimą dėl galimai įvykdytų nusikaltimų žmoniškumui (Tan, 2024, p. 611). 2021 m. TBT prokuratūra pateikė prašymą leidimui pradėti oficialų tyrimą, kuris sukėlė jurisdikcijos tęstinumo klausimą (Decision on the Prosecutor's request..., 2021, para. 5). Leidimas buvo duotas, remiantis tais pačiais pagrindais, kaip ir Burundžio atveju (Decision on the Prosecutor's request..., 2021, para. 111). Tokį sprendimą Filipinai apskundė, teigdami, kad oficialus tyrimas pradėtas neteisėtai, nes šalis jau buvo pasitraukusi, todėl nebeturėjo įsipareigojimų bendradarbiauti su TBT (Philippine Government's Appeal Brief against..., 2023,

para. 46, 49). Visgi Filipinų skundas buvo atmestas ir leista toliau vykdyti tyrimą, nors įdomu tai, kad keli teisėjai šiuo klausimu pateikė atskiras nuomones (Decision on the Prosecutor's request..., 2021, para. 111; Tan, 2024, p. 612). Toks nuomonių išsiskyrimas suponuoja, jog tarptautinė bendruomenė vis dar nevienareikšmiškai vertina TBT jurisdikcijos tęstinumą po pasitraukimo. Nors tam tikras teisinis lankstumas gali padėti prisitaikyti prie sudėtingų teisinio reguliavimo situacijų, tuo pačiu kyla teisinio neapibrėžtumo rizika, kai tampa neaišku, kur baigiasi teismo diskrecija ir prasideda teisinės ribos. Esant tokioms aplinkybėms, galima manyti, jog valstybės gali imti selektyviai traktuoti teismo sprendimus ar netgi abejoti dėl jų teisėtumo. Iš esmės, Filipinų byla laikytina svarbiu precedentu, įtvirtinančiu TBT jurisdikcijos tęstinumą net ir po šalies pasitraukimo. Nepaisant to, ji atvėrė opias problemas, susijusias su ribotomis galimybėmis vykdyti sklandų baudžiamąjį persekiojimą, kai valstybės nutraukia bendradarbiavimą.

Taigi, nors abu šie TBT jurisdikcijos principai ne vienerius metus yra ganėtinai plačiai veikiantys tarptautinėje teisėje, jų taikymas TBT praktikoje vis dar sukelia problemų. Pirmiausia, Romos statute aiškiai neįtvirtintas modelis, kaip elgtis tokiais atvejais, kai tyrimas pradėtas iki šalių pasitraukimo, tačiau oficialaus patvirtinimo sulaukė jau po jo (Tan, 2024, p. 627). Antra, atsiranda rizika peržengti jurisdikcijos ribas bei viršyti įgaliojimus šiuos principus taikant per daug plačiai (kai kurių teisėjų nuomone, Filipinų atveju jurisdikcijos išsaugojimo principas taikytas pernelyg plačiai) (Tan, 2024, p. 614, 617). Nors tokie nuogastavimai iš dalies galėtų būti laikomi pagrįstais, tačiau nėra vienareikšmiški. Pernelyg siaurai aiškinant jurisdikcijos ribas, tikėtina, kad susidarytų palankios sąlygos valstybėms piktnaudžiauti pasitraukimo procedūra, turint tikslą išvengti atsakomybės. Trečia, esant valstybių pasipriešinimui ir atsisakymui bendradarbiauti, TBT kyla nemažai praktinių iššūkių vykdant savo jurisdikciją (Tan, 2024, p. 629). Taigi, nepaisant šių principų svarbos sklandžiai TBT veiklai, nes būtent jie riboja valstybių piktnaudžiavimo galimybes ir leidžia tęstis svarbiems procesams, jų taikymas turėtų būti apgalvotas bei subalansuotas. Tik tokiu būdu galima išvengti tiek nepagrįstai plataus principų taikymo, tiek užkirsti kelią visiškam nebaudžiamumui ir atsakomybės vengimui.

Visgi būtina pripažinti, kad pati galimybė pasitraukti iš Romos statuto, net ir su apribojimais, tikėtina, formuoja pavojingą precedentą. Šio mechanizmo pasitelkimas, siekiant apsisaugoti nuo tarptautinės kontrolės, gali kelti riziką visos sistemos stabilumui. Jei tarptautinis teisingumas priklausys nuo valstybės noro likti sistemoje, o ne nuo teisinių pareigų

laikytis įtvirtintų principų, ilgainiui pasitikėjimas TBT, kaip universaliu atsakomybės užtikrinimo mechanizmu, galimai mažėtų. Tai rodo, jog būtinas ne tik esamų teisės normų ar principų laikymosi užtikrinimas, bet ir gilesnis institucinis TBT veikimo modelio bei mechanizmų peržiūrėjimas, siekiant teisingumo nepriklausomumo nuo politinių aplinkybių.

1.2. Probleminiai tarptautinio baudžiamojo teismo jurisdikcijos aspektai

Kaip jau minėta prieš tai, Tarptautinio baudžiamojo teismo jurisdikcija nėra beribė, ji gan aiškiai ir griežtai apibrėžta Romos statuto 12 straipsnyje. Asmeninės arba teritorinės jurisdikcijos taikymas laikomas bene didžiausia problema šios institucijos veikloje, kadangi nemaža dalis didžiųjų, daugiausiai galios ir įtakos turinčių valstybių atsisako ratifikuoti Romos statutą ir tokiu būdu tarsi sukuria tam tikrą „teisinį vakuumą“, kuriame vienintele galimybe TBT vykdyti baudžiamąjį persekiojimą dėl nusikaltimų, įvykdytų tų šalių teritorijoje, gali būti tik atvejai, kai dėl jų į TBT kreipiasi JT Saugumo Taryba. Dėl pernelyg didelio jurisdikcijos ribotumo TBT neretai susilaukia nemažai kritikos, kadangi pirminis jo steigimo siekis sukurti universalią, visuotinai ir nuolat veikiančią instituciją prasilenkė su realybe.

1.2.1. Valstybių atsisakymas vykdyti TBT sprendimus ir valstybių vadovų imuniteto klausimai: Omaro al-Baširo atvejis

Ko gero žymiausiu TBT ribotumo pavyzdžiu tarptautinės teisės istorijoje galima laikyti itin garsią Sudano prezidento Omaro al-Baširo bylą, iškeltą po to, kai 2009 m. pirmą kartą TBT išdavė arešto orderį, skirtą veikiančiam valstybės vadovui (Garcia Iommi, 2021, p. 105). Al-Baširas buvo kaltinamas nusikaltimais viename iš Sudano regionų (Coalition for the International Criminal Court, n.d.). Be kita ko, po metų TBT paskelbė apie antrąjį arešto orderį prezidentui už sisteminį žiaurų elgesį prieš atitinkamas etnines grupes (Coalition for the International Criminal Court, n.d.). Ši situacija į paviršių iškėlė esmines TBT jurisdikcijos spragas (Garcia Iommi, 2021, p. 130). Tai buvo pirmasis precedentu tapęs atvejis, kai TBT įgijo jurisdikciją JT Saugumo Tarybos rezoliucijos pagrindu ir turėjo teisę spręsti dėl valstybės, nesančios Romos statuto šalimi, vadovo (Tsilonis, 2024, p. 189, 217). Po tokių JT Saugumo Tarybos jurisdikcijos perdavimo veiksmų, Sudanas pareiškė atsisakantis bendradarbiauti su

TBT organais savo poziciją grįsdamas tuo, kad tokiu procesu pažeidžiamas valstybės suverenitetas (Tsilonis, 2024, p. 213). Sudanas atsisakė bendradarbiauti ir viešai suabejojo TBT legitimumu (Garcia Iommi, 2021, p. 130). Pirmoji problema, kurią išryškino aptariama byla – valstybių nenoras vykdyti TBT sprendimų (Garcia Iommi, 2021, p. 130; Tsilonis, 2024, p. 190, 196). Žinoma, TBT sprendimai, išduoti arešto orderiai atlieka tam tikrą svarbią funkciją, parodydami, kokie veiksmai laikomi nepriimtinais tarptautinėje teisėje. Tačiau, jeigu ilginiui tokie sprendimai nesukelia jokių realių pasekmių, galiausiai silpnėja ne tik jų reikšmė, bet kartu mažėja netgi atitinkamas prevencinis vaidmuo. Daugiausiai iššūkių kelia tai, kad sklandus ir sėkmingas TBT veikimas tiriant tarptautinius nusikaltimus ypač priklauso nuo valstybių bendradarbiavimo (Garcia Iommi, 2021, p. 130). Neretai susiduriama su efektyvių mechanizmų trūkumu, kai reikia įgyvendinti TBT išduotus arešto orderius bei priimtus sprendimus (Tsilonis, 2024, p. 196). Pavyzdžiui, Omaro al-Baširo atveju baudžiamąjį persekiojimą gerokai apsunkino tai, kad dauguma Afrikos Sąjungos šalių atsisakė vykdyti TBT nurodymus, remiantis tarptautinėje teisėje pripažįstamu imunitetu valstybių vadovams (Tsilonis, 2024, p. 189). Savo veiksmus grįsdama būtent šia tarptautinės teisės norma, Pietų Afrika nesutiko areštuoti al-Baširo, kai šis lankėsi šalyje Afrikos Sąjungos viršūnių susitikimo metu (Garcia Iommi, 2021, p. 129). Dar didesniu iššūkiu TBT autoritetui tapo Afrikos Sąjungos rezoliucija, raginanti atsiriboti nuo šio teismo jurisdikcijos bei nesilaikyti jo nurodymų dėl jo šališkumo Afrikos valstybių atžvilgiu (Garcia Iommi, 2021, p. 105, 126; Tsilonis, 2024, p. 188-189). Tai rodo, kad TBT veikla ne visada suvokiama kaip universali ir neutrali. Kai kurios regioninės grupės (ypač Afrikos šalys) labiau ima vertinti ją kaip selektyviai taikomą sistemą, kuri, galimai, neatspindi visų geopolitinių realiųjų vienodai (Garcia Iommi, 2021, p. 105, 126). Toks pareiškimas, tikėtina, tapo postūmiu ne vienai šaliai pradėti pasitraukimo iš Romos statuto procesus (Garcia Iommi, 2021, p. 105).

Byloje išryškėjusi bendradarbiavimo problema ilginiui atvėrė ir sudėtingą valstybių vadovų imuniteto klausimą, tam tikra prasme tapusį teisiniu ginču. Kaip įtvirtinta tarptautinėje paprotinėje teisėje, valstybės vadovo postą užimantiems asmenims taikomas imunitetas nuo baudžiamojų persekiojimų. Šiame kontekste įdomiu ir nevienareikšmiu tampa santykis tarp Romos statuto 27 ir 98 straipsnių, įtvirtinančių imunitetų klausimus, tačiau sukuriančių tam tikrą priešpriešą. 27 straipsnis orientuotas į asmeninę baudžiamąją atsakomybę ir numato, kad joks asmuo negali vengti baudžiamosios atsakomybės ar būti nuo jos apsaugotas dėl savo pareigų/statuso bei jokie imunitetai negali būti kliūtimi TBT vykdyti savo jurisdikciją. Tai

užtikrina galimybę TBT teisti aukšto rango politikus. Tokia nuostata tapo pagrindu Afrikos Sąjungos valstybių pasipiktinimui TBT, teigiant, kad šis, ignoruodamas valstybių vadovams galiojančius imunitetus, savo nuostatomis prieštarauja tarptautinei teisei (Garcia Iommi, 2021, p. 129). 98 straipsnis kalba apie valstybinius įsipareigojimus ir nustato, jog jei tarp valstybių yra susitarimų, reikalaujančių perduodamo asmens valstybės sutikimo arba jei prašomoji valstybė turi tarptautinių įsipareigojimų, susijusių su imunitetais, TBT turi gauti trečiosios šalies sutikimą. Teisinę įtampą tarp šių straipsnių kelia tai, kad 27 straipsnis tiesiogiai paneigia imunitetus, o tuo tarpu 98 straipsnis iš dalies juos pripažįsta. Taigi, susidaro patogios aplinkybės susiklostyti komplikuotoms situacijoms, užkertančioms kelią veiksmingam TBT darbui, kuomet, remiantis vienu straipsniu, TBT gali išduoti arešto orderį, tačiau valstybės, pagal kitą, atsisako jį vykdyti. Tikėtina, kad tokia priešprieša itin riboja praktinį TBT veiksmingumą, nes teismo sprendimų ir nurodymų nevykdymas be galo komplikuoja tinkamą jurisdikcijos įgyvendinimą. Esant teisinio suderinamumo trūkumui kyla abejonių, kiek pagrįsta yra tikėtis efektyvaus tarptautinio teisingumo, kuomet pačioje sistemoje koegzistuoja skirtingos valstybių vadovų imuniteto traktavimo galimybės. Šis reguliavimas ne tik papildomai apsunkina TBT darbą, bet tuo pačiu sudaro sąlygas šalims išnaudoti teises spragas savo politinių interesų tenkinimui. Ar institucija, įsteigta kovai su nebaudžiamumu, gali nepriklausomai veikti, jei iš dalies remiasi mechanizmais, leidžiančiais tokį nebaudžiamumą išlaikyti? Tai verčia susimąstyti, ar būtent Romos statuto, kaip teisinio TBT pamato, konstrukcijoje neslypi esminiai trūkumai, kurie lemia institucijos jautrumą politinei įtakai.

Nors Omaro al-Baširo byla ir įrodė TBT svarbą tarptautinio teisingumo vykdyme bei jo plačią jurisdikciją, kartu ji atskleidė, kad veiksmingam TBT veikimui tenka susidurti su rimtais iššūkiais. Valstybių atsisakymas bendradarbiauti ar sprendimų nevykdymas, valstybių vadovų imunitetų problemos, Afrikos šalių noras atsitraukti bei valstybių politiniai interesai JT Saugumo Taryboje trukdo sklandžiam jo mechanizmų veikimui, vykdant baudžiamąjį persekiojimą ir siekiant įgyvendinti atsakomybę už tarptautinius nusikaltimus. Manytina, kad tai TBT veiklą daro itin priklausomą nuo politinės valios ir kelia grėsmę ne tik jo nešališkumui, bet ir efektyvumui ar autoritetui. Galima daryti išvadą, jog TBT teisinių mechanizmų ir tarptautinio bendradarbiavimo stiprinimas bei jurisdikcijos plėtra yra neišvengiamai būtini veiksmingam tolimesniam šios institucijos darbui.

Deja, pastarųjų metų įvykiai įrodo, kad tokio pobūdžio problemos įgyja naujų formų bei vis dar išlieka aktualios ir šiandieninėje tarptautinėje teisėje. Nepaisant TBT dėl Rusijos prezidento Vladimiro Putino išduoto arešto orderio, 2024 m. jam lankantis Mongolijoje ši šalis V. Putino neareštavo (Mongolia ignores an international warrant..., 2024; Sauer, 2024). Tai buvo smūgis visai tarptautinio baudžiamojo teisingumo sistemai, kadangi Mongolija, būdama Romos statuto šalimi, teisiškai įsipareigojusia bendradarbiauti su TBT, vizito metu V. Putiną oficialiai pasitiko raudonuoju kilimu, o ne inicijuodama arešto procedūrą (Mongolia ignores an international warrant..., 2024; Sauer, 2024).

Kaip pažymi ekspertai, tokį Mongolijos sprendimą ko gero lėmė geopolitiniai veiksniai ir šalies ekonominė priklausomybė nuo kaimynių Rusijos ir Kinijos (Mongolia ignores an international warrant..., 2024). Tokia situacija leidžia manyti, kad valstybės linkusios dažniau prioritetą teikti savo nacionaliniams interesams, tarptautinius įsipareigojimus nustumdamos į antrą planą. Lyginant su Omaro al-Baširo pavyzdžiu, svarbu atkreipti dėmesį, jog Mongolijos atveju skiriasi valstybės nebendradarbiavimo priežastys. Pastarasis įvykis iliustruoja situaciją, kuomet kai kurios TBT valstybės narės, turinčios įsipareigojimų pagal Romos statutą, realybėje gali susidurti su politiniu ar ekonominiu spaudimu, verčiančiu jas vengti bendradarbiavimo arba jį riboti. Šios aplinkybės rodo, kad praktikoje tarptautinio teisingumo įgyvendinimas yra labai priklausomas ne tik nuo pačios teisinės sistemos, bet ir nuo įvairių politinių veiksmų.

Atsižvelgiant į šių dienų perspektyvą, galima daryti išvadą, kad TBT efektyvus veikimas neretai yra smarkiai ribojamas ne tik pačios institucijos vidaus trūkumų, bet ir tarptautinių santykių įtakos bei valstybių politinių interesų. Kadangi TBT neturi pakankamų ir užtektinai veiksmingų priemonių, kuriomis galima priversti valstybes vykdyti jo sprendimus, TBT veiklos efektyvumas didžiąja dalimi priklauso nuo šalių politinės valios (Mongolia ignores an international warrant..., 2024; Sauer, 2024). Tai kelia pagrįstų abejonių, ar dabartiniai mechanizmai apskritai yra pajėgūs užtikrinti tarptautinę baudžiamąją atsakomybę už tarptautinius nusikaltimus, ypač tuomet, kai atsiranda priešprieša tarp teisingumo siekių ir valstybių strateginių interesų.

Panašiai tarptautinės teisės principai bei valstybių įsipareigojimai buvo ignoruojami ir 2025 m. Lenkijoje. Nors TBT taip pat yra išdavęs arešto orderį dėl Izraelio premjero Benjaminio Netanjahu, Lenkijos vyriausybė aiškiai nurodė, kad jo neareštuos, jei šis atvyks į

Aušvico išlaisvinimo metinių minėjimą (Guilbert, 2025). Lenkijos vyriausybės priimtoje rezoliucijoje pabrėžta, jog tokia išimtis taikoma tik šiam minėjimui, tačiau pasirinkimas atvirai nepaisyti TBT sprendimų sulaukė didžiulės kritikos tiek tarptautiniu mastu, tiek šalies viduje (Autin, 2025). Kaip teisingai pastebima viešojoje erdvėje, tarptautinio baudžiamojo teisingumo negalima taikyti pasirinktinai, nes toks selektyvus požiūris daro žalą ir atskiroms byloms, ir pačiam TBT autoritetui apskritai (Autin, 2025). Toks Lenkijos elgesys yra itin kritikuotinas ir išryškino dvigubus standartus – valstybė, kuri pati prieš tai smerkė pasyvų Mongolijos elgesį V. Putino atžvilgiu, dabar renkasi nepaisyti TBT išduoto arešto orderio dėl B. Netanjahu (Autin, 2025). Nemažiau svarbu, kad tai įvyko būtent tuo metu, kai Lenkija užėmė svarbias pozicijas TBT valdymo struktūrose (Autin, 2025), tad tokia jos pozicija ko gero padarė nemenką žalą TBT autoritetui bei visuomenės požiūriui į tarptautinio teisingumo sistemos patikimumą.

Šios pastarųjų metų situacijos parodo, kad šiandieninėje tarptautinėje teisėje TBT veikla vis dar išlieka priklausoma nuo valstybių, jų valios ar prioritetų. Egzistuojantys aiškūs teisinės atsakomybės mechanizmai net ir šiais laikais tebebavirsta į sąlyginai veikiančius, kadangi priklauso nuo kiekvienos iš valstybių noro ar galimybių bendradarbiauti. Taigi, tokie pavyzdžiai kelia svarbų klausimą, ar dabartinis TBT veikimo modelis gali pilnai užtikrinti realią atsakomybę už tarptautinius nusikaltimus, ar tam reikalingi esminiai struktūriniai pokyčiai.

Atsižvelgiant į aptartus atvejus, galima daryti išvadą, kad tolimesnė TBT veiklos ateitis labai priklausys nuo to, ar institucija sugebės užtikrinti valstybių pasitikėjimą ir vienodą atsakomybės taikymą visiems, išvengiant politinių ar geopolitinių interesų įtakos. Kad būtų tinkamai laikomasi tarptautinės baudžiamosios teisės principų, o TBT taptų tikrai veiksminga, universalia institucija, neišvengiamai būtina stiprinti TBT institucinius mechanizmus, siekti nuoseklaus valstybių bendradarbiavimo ir užtikrinti vienodą jų požiūrį į sprendimų vykdymą.

1.2.2. Teritorinės jurisdikcijos apribojimai

Dar vienas ribojimas, su kuriuo susiduria TBT jurisdikcija, yra susijęs su teritorinės jurisdikcijos taikymu išskirtose, okupuotose ir ginčytinose teritorijose. Nors Romos statutas 12 straipsnyje aiškiai nustato teritorinės jurisdikcijos taisykles, kyla klausimas, kokios yra TBT jurisdikcijos ribos, kai kalba eina apie teritorijas, kurių statusas iki galo nėra aiškus.

TBT istorijoje buvo kelių valstybių, nors ir esančių Romos statuto šalimis, bandymų apriboti TBT jurisdikciją kai kuriose savo teritorijose. Danija ir Naujoji Zelandija buvo vienintelės šalys, kurios pateikė oficialias deklaracijas, išskiriant tam tikras savo teritorijas. Danija iš TBT jurisdikcijos išbraukė Grenlandiją ir Farerų salas, o Naujoji Zelandija šio teismo jurisdikcijos atsisakė Tokelau saloje (Tsilonis, 2024, p. 45). Visgi po to Danija nusprendė atšaukti savo deklaraciją 2006 m. bei pripažinti TBT jurisdikcijos galiojimą visoje šalies teritorijoje (Tsilonis, 2024, p. 45). Neaiškumų sukėlė ir 2010 m. Jungtinės Karalystės atvejis, kai ši JT Generaliniam sekretoriui pranešė apie ketinimą taikyti Romos statutą ir savo užjūrio teritorijoms, tačiau į šį sąrašą Jungtinė Karalystė neįtraukė Diego Garsijos salos, kurioje veikia JAV karinė bazė bei kuri sulaukė didžiulio tarptautinio susidomėjimo po Malaizijos oro linijų lėktuvo dingimo 2014 m. (Schabas, 2010). Nepaisant to, tiek pagal galiojančią teisę, tiek turint omenyje galimas teisės raidos perspektyvas, galima daryti išvadą, jog TBT turėtų jurisdikciją ir šioje teritorijoje, jei joje būtų įvykdyti nusikaltimai, patenkantys į Romos statute apibrėžtuosius (Tsilonis, 2024, p. 46). Tokie išskirtųjų teritorijų atvejai išryškina potencialias TBT jurisdikcijos taikymo spragas, galinčias kilti neaiškumus, kai tam tikrų teritorijų teisinė padėtis lieka neapibrėžta.

TBT jurisdikcija įprastai yra taikoma ne tik valstybių teritorijose, tačiau ir okupuotose jų dalyse, kadangi Romos statute nėra numatyta aiškių taisyklių ar apribojimų vykdyti jurisdikciją tokiose teritorijose (Tsilonis, 2024, p. 46). Tiesą sakant, Romos statuto tekste apskritai tiesiogiai nerasime „okupacijos“ termino (Tsilonis, 2024, p. 47). Vis dėlto, jurisdikcijos taikymas tokiose teritorijose yra gan ribotas ir dažnai tampa problemiškas. Ypač jurisdikcijos vykdymas tampa itin sudėtingas tais atvejais, kai valstybė, kurios kontrolėje yra okupuota teritorija, nėra prisijungusi prie Romos statuto (Tsilonis, 2024, p. 49). Kaip savo knygoje teigia V. Tsilonis, tokiomis aplinkybėmis pirmiausia susiduriama su problema, kada TBT jurisdikcijos veikimas virsta tik teoriniu (Tsilonis, 2024, p. 47). Vis dėlto tokią nuomonę

neturėtume laikyti absoliučia, kadangi, net valstybei neturint pilnos kontrolės, tam tikrais atvejais TBT visgi sugeba ganėtinai sėkmingai vykdyti tyrimus remdamasis nevyriausybinų organizacijų ar kitų šaltinių suteikiama informacija. Taip pat, atsižvelgiant į pačią tarptautinių nusikaltimų prigimtį, t. y. faktą, kad jais pažeidžiami visos tarptautinės bendruomenės interesai – *erga omnes* įsipareigojimai, galima manyti, jog TBT jurisdikciją reikėtų vertinti gerokai plačiau nei tik remiantis faktinio teritorinio valdymo kriterijumi.

Žinoma, kai okupuojama valstybės narės teritorija, praktinis jurisdikcijos vykdymas realybėje iš tiesų tampa labiau ribotas, nes valstybė narė iš esmės praranda veiksmingą kontrolę toje srityje. Pavyzdžiui, TBT jurisdikcija Šiaurės Kipre (užimtame Turkijos) teoriškai yra veikianti (Kipras yra Romos statuto šalis), tačiau mažareikšmė, nes teritoriją kontroliuojančios jėgos bendradarbiavimas vis tiek išliks būtinu elementu realių teisinių procesų veikimui (Tsilonis, 2024, p. 46). Nepaisant to, žvelgiant į tarptautinę praktiką, matoma, kad net ir esant tokiai situacijai galimybė įgyvendinti teisinės procedūras nėra absoliučiai eliminuojama, nes bylų nagrinėjimui bei įrodymų rinkimui gali būti pasitelkti įvairūs alternatyvūs būdai.

Dar sudėtingesnės jurisdikcijos taikymo ribų problemos atsiranda, kai valstybė, kurios teritorija yra okupuota, nėra Romos statuto šalimi, o okupacinė valstybė yra. Tokiais atvejais susidaro tam tikras teisinis vakuumas ir pavojus neužtikrinti tinkamos tarptautinės teisinės apsaugos okupuotose, ne Romos statuto šalių teritorijose gyvenantiems žmonėms, kadangi TBT jurisdikcija, kurios esminiu pagrindu laikomas valstybių sutikimas, negali būti automatiškai bei savavališkai išplečiama į tokias teritorijas (Tsilonis, 2024, p. 49). Taigi, nepaisant to, kad TBT jurisdikcija teoriškai yra veikianti okupuotose teritorijose, praktinė prasme jos įgyvendinimas yra be galo apsunkintas įvairių teisinių bei politinių kliūčių. Galima daryti prielaidą, kad nors tokiomis aplinkybėmis TBT veiksmingumas yra ribotas, visiškas jurisdikcijos paneigimas neatitiktų šiuolaikinės tarptautinės teisės principų ir reikštų vieno iš pagrindinių tikslų – užtikrinti atsakomybę už sunkiausius tarptautinius nusikaltimus – atsisakymą. Vis dėlto, verta pasvarstyti, ar Romos statuto modelis ištis iki galo prisitaikęs prie geopolitinių realių.

Problemiška ir neaiški TBT jurisdikcija tampa ir tada, kai kalba eina apie ginčytinas teritorijas bei kvazivalstybes (Tsilonis, 2024, p. 57). Daugiausia iššūkių kelia neaiškus tokių teritorijų tarptautinis statusas ir politiniai veiksniai, kurie daro įtaką teismo sprendimams (Tsilonis, 2024, p. 53). Turint omenyje, kad Romos statuto 12 straipsnyje konkrečiai nustatytos

teritorinės jurisdikcijos ribos bei galimybė TBT vykdyti jurisdikciją gavus JT Saugumo Tarybos kreipimąsi, teisės spraga atsiranda tuomet, kai ginčijamoje teritorijoje, kuomet visuotinai nėra pripažįstamas jos kaip nepriklausomos valstybės statusas, įvykdomi tarptautiniai nusikaltimai. Ko gero ryškiausias tokio pobūdžio situacijos pavyzdys yra Palestina, kelianti daugybę ginčų bei diskusijų dėl savo tarptautinio statuso. Palestinos savivaldos 2009 m. sausį paskelbta deklaracija, kuria pripažįstama TBT jurisdikcija, iškėlė klausimą, ar pagal Romos statutą Palestiną galima laikyti valstybe (Tsilonis, 2024, p. 53-54). Tarp tarptautinės teisės ekspertų įsivyravo dvi nuomonės. Vienų nuomone, Palestinos baudžiamąją jurisdikciją riboja 1995 m. Oslo II susitarimas, tad ji negali TBT suteikti jurisdikcijos, nes tokių sprendimų galiojimui reikalingas aiškus valstybingumas pagal tarptautinę teisę (Ronen, 2010, p. 6, 12; Shany, 2010, p. 329, 331). Kitos pusės manymu, tokie dvišaliai susitarimai negali riboti TBT jurisdikcijos (Ambos, 2014; Azarov, Meloni, 2014). Vertinant aptartas pozicijas, manytina, kad TBT jurisdikcija visgi neturėtų būti visiškai priklausoma nuo valstybės pripažinimo ir jos statuso, kadangi taip kyla rizika įsivyrauti nebaudžiamumui tokiose ginčytinose teritorijose. Sprendžiant dėl teismo jurisdikcijos, didesnė reikšmė turėtų būti suteikiama galimybei veiksmingai užtikrinti teisingumo vykdymą, o ne vien formaliam suvereniteto egzistavimui. Beje, panašūs svarstymai kyla ir dėl kitų ginčytinų, dviprasmiškai vertinamų teritorijų (pvz., Kosovas, Abchazija), todėl TBT tenka ne tik teisinių, bet ir politinių klausimų sprendimas, nes nuo to priklauso jo jurisdikcijos įgyvendinimas (Tsilonis, 2024, p. 57, 59). Tokie ginčytinų teritorijų, kvazivalstybių atvejai rodo neišvengiamą TBT veiklos priklausomumą nuo tarptautinės bendruomenės bei jos politinės valios, kuris silpnina ir stipriai riboja TBT jurisdikciją (Tsilonis, 2024, p. 53, 57).

Kol nėra aiškių nuostatų, reguliuojančių padėtį tokiose teritorijose arba mechanizmų, leidžiančių TBT nagrinėti jose nusikaltimus bei vykdyti teisingumą be išorinės politinės įtakos, TBT jurisdikciją ir toliau tokiose situacijose sunkins įvairūs geopolitiniai veiksniai (Tsilonis, 2024, p. 57, 59). Tokio pobūdžio teisiniai neapibrėžtumai ir politinė įtaka neretai gali riboti TBT jurisdikciją, apsunkindami tarptautinių nusikaltimų nagrinėjimą. Be to, išryškėja dilema – ar TBT turėtų būti tik teisinis, ar ir politinis subjektas. Kol sprendžiant ginčytinų teritorijų klausimus institucijos veikla priklausys nuo tarptautinių santykių ypatumų, kils abejonių, kiek TBT pajėgus tinkamai vykdyti savo misiją.

Apibendrinant, nors Tarptautinis baudžiamasis teismas buvo įkurtas turint tikslą nuolat ir visuotinai užtikrinti teisingumo vykdymą už sunkiausius tarptautinius nusikaltimus, jo

jurisdikcijai tenka susidurti su nemenkais iššūkiais bei ribojimais. TBT efektyvų veikimą be kita ko neretai apsunkina tarptautinė teisė ir joje įtvirtintos visuotinai pripažįstamos nuostatos, įvairūs politiniai interesai ar asmeninės valstybių ambicijos. Viską dar labiau komplikuoja neaiškaus statuso teritorijų atvejai, dėl kurių TBT vaidmuo dažniau tampa labiau teoriniu nei praktiniu. Tai atskleidžia būtinybę ieškoti sprendimų, kuriais būtų stiprinami šio teismo veikimo mechanizmai, ir siekti kuo glaudesnio tarptautinio bendradarbiavimo, būtino TBT nepriklausomumo bei sprendimų veiksmingumo užtikrinimui. Tokiame kontekste tampa aišku, kad TBT universalumo idėja šiandien susiduria ne tik su teisiniais ribojimais, bet ir su pasaulio tvarka bei tarptautinių santykių niuansais, kur teisė ir politika vis dar nėra lygiaverčiai partneriai.

2. *AD HOC* TRIBUNOLAI: TARPTAUTINIAI (TRADICINIAI) IR MIŠRIEJI (HIBRIDINIAI)

Ad hoc tribunolai – laikinos tarptautinės baudžiamosios institucijos, įsteigtos ribotam laikotarpiui dėl rimtų tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų konkrečioje teritorijoje (Squatrino et al., 2018, p. 4). Pabrėžtina, jog jie, skirtingai nei TBT, neturi nuolatinio pobūdžio, t. y. jų veikimo trukmė dažniausiai apsiriboja iš anksto nustatytų uždavinių įvykdymu, o įgaliojimų ribos griežtai įtvirtintos tarptautiniuose teisiniuose dokumentuose (Squatrino et al., 2018, p. 5-6).

Šio modelio tribunolus galima skirstyti pagal steigimo būdus ir teisinį pagrindą. Pirmasis atvejis – kai tokie tribunolai gali būti suverenių valstybių tarpusavio susitarimų padarinys, kaip tai nutiko 1945 m. Londono chartijos pagrindu įsteigus Niurnbergo tribunolą, kai po Antrojo pasaulinio karo valstybės sąjungininkės nusprendė įkurti instituciją, kurioje būtų teisiami nacistinės Vokietijos lyderiai (Mettraux, 2006, p. 193-194). Antrasis ir, ko gero, plačiausiai žinomas būdas, kai šie tribunolai steigiami JT Saugumo Tarybos sprendimu, remiantis JT Chartijos VII skyriumi (ryškiausi pavyzdžiai: Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiąjai Jugoslavijai (1993 m.); Tarptautinis baudžiamasis tribunolas Ruandai (1994 m.)) (Mettraux, 2006, p. 3-4; Squatrino et al., 2018, p. 4). Šiais dviem būdais įsteigtus tribunolų modelius galima atskirti ir pavadinti juos „tradiciniais“ *ad hoc* tribunolais.

Naujausias tribunolų steigimo bei veikimo būdas – mišrieji (hibridiniai) tribunolai. Jie taip pat priskiriami prie *ad hoc* tribunolų rūšies, nes yra laikini ir įsteigti konkrečiam atvejui. Skiriasi tai, kad jų kūrime be JT kartu dalyvauja ir atskiros valstybės arba tarptautinės organizacijos (pavyzdžiai: Specialusis tribunolas Siera Leonei; Specialusis tribunolas Libanui) (Hayashi, 2018, p. 155). Nors trumpalaikė ir griežtai reguliuojama, *ad hoc* tribunolų veikla paliko ryškų įspaudą tarptautinės baudžiamosios teisės istorijoje ir evoliucijoje. Būtent todėl jų „laikinumas“ turėtų būti suprantamas griežtai tik kaip organizacinės formos požymis.

Taigi, tribunolai tarpusavyje skiriasi savo steigimo pagrindais, tačiau svarbu pažymėti ir tai, kad steigimo teisinis pagrindas kartu daro tiesioginę įtaką jų jurisdikcijai bei veikimo mechanizmams. Pavyzdžiui, JT Saugumo Tarybos sprendimu (pagal JT Chartijos VII skyrių) steigiamų *ad hoc* tribunolų jurisdikcija tampa privaloma visoms valstybėms, kurios yra JT narės (Jungtinių Tautų Chartija, 1945), o tuo tarpu valstybių sutartimi įsteigtų tribunolų

jurisdikcija paremta susitarime dalyvaujančių šalių bendru sutikimu bei tarpusavio bendradarbiavimu. Tai taip pat reikšminga ir steigiant mišriuosius tribunolus. Kadangi šis modelis pasižymi tarptautinių ir nacionalinių elementų derinimu, pats jų steigimas bei veikla tiesiogiai priklauso nuo konkrečios valstybės (Hughes, Elander, 2022, p. 465; Hagye, 2022, p. 114). Esant aplinkybėms, kai atitinkama valstybė (pvz., pati esanti kaltininke) atsisako bendradarbiauti ir/ar prieštarauja sprendimui kurti hibridinį tribunolą, išnyksta reali galimybė tribunolui tapti tokios šalies teisinės sistemos dalimi, tad praktiškai tokio modelio tribunolo veikimas tampa neįmanomas. Atsižvelgiant į tai, toliau darbe bus plačiau nagrinėjami skirtingų *ad hoc* tribunolų modelių steigimo ir jurisdikcijos ypatumai bei veikimo principai tarptautinėje teisėje.

2.1. Tarptautiniai (tradiciniai) tribunolai

2.1.1. Jurisdikcija

Tarptautinių (tradiciniais arba klasikiniais laikomų) tribunolų darbas paremtas tarptautinės teisės principais, jie tampa tarptautinės bendruomenės atsaku į sunkius tarptautinius nusikaltimus (Squatrino et al., 2018, p. 4). Procedūros, grindžiamos iš anksto nustatytais taisyklėmis, juos sudaro nepriklausomi teisėjai, dažnai procesus inicijuoja specialiai įsteigtos prokuratūros, dalyvaujančios kaip viena iš proceso šalių, o sprendimai laikomi teisiškai privalomais (Squatrino et al., 2018, p. 5).

Kaip jau buvo užsiminta, ko gero ryškiausiu *ad hoc* tribunolų bruožu galima laikyti tai, kad jų jurisdikcija yra labai ribota. Visų pirma, teritorinės jurisdikcijos (lot. *ratione loci*) požiūriu jų veikimas apsiriboja tik tam tikra geografine vietoje, kurioje buvo įvykdyti nusikaltimai (Mettraux, 2006, p. 3; Squatrino et al., 2018, p. 5, 10). Taip pat šių tribunolų jurisdikcija apribota ir laiko prasme (lot. *ratione temporis*), kadangi nagrinėjami tik nusikaltimai, padaryti per konkretų laikotarpį (Mettraux, 2006, p. 4; Squatrino et al., 2018, p. 16). Jurisdikcija ribojama ir pagal nusikaltimų kategorijas (dalyką) (lot. *ratione materiae*) bei asmeniniu požiūriu (lot. *ratione personae*), t. y. jie nagrinėja tik itin sunkius nusikaltimus (genocidas, karo nusikaltimai, nusikaltimai žmoniškumui), apibrėžtus jų steigimo dokumentuose ir turi jurisdikciją tik fiziniams asmenims, o ne valstybėms ar organizacijoms,

nepaisant jokių tarptautinių imunitetų ir privilegijų (Mettraux, 2006, p. 3-4; Squatrito et al., 2018, p. 5, 10). Aiškios jurisdikcijos ribos reikalingos tam, kad šios institucijos galėtų veikti kuo tikslingiau ir efektyviau (Squatrito et al., 2018, p. 24). Verta pastebėti, jog šių ribų nauda gali būti vertinama nevienareikšmiškai. Nors jos užtikrina procedūrinį aiškumą, tačiau gali apriboti tokių tribunolų gebėjimą reaguoti į platesnius, sisteminius nusikaltimus, kurių pobūdis dažnai peržengia formalias laiko ir vietos ribas.

Tarptautiniai tribunolai turi viršenybę prieš nacionalinius teismus, nagrinėjant tuos pačius nusikaltimus (Mettraux, 2006, p. 3). Vykdydami jurisdikciją remiasi statutinėmis normomis arba tarptautine paprotine teise, o tai reiškia, jog tribunuluose paisoma teisėtumo principo, nes nagrinėjami tik nusikaltimai, kurie tokiais buvo laikomi jų padarymo metu (Mettraux, 2006, p. 5-6, 17). Įprastai *ad hoc* tribunolai gali remtis tiek Ženevos konvencijose nustatytomis normomis, tiek nuostatomis, įtvirtintomis tarptautiniuose susitarimuose, tačiau jos būtinai turi būti tarptautinės paprotinės teisės dalimi (Mettraux, 2006, p. 9). Taip užtikrinama, kad tribunolai, siekdami vykdyti teisingumą, teisę taikytų atsargiai, nebūtų pažeistos teisiųjų asmenų teisės ir būtų išvengta teisės principams prieštaraujančių situacijų, kai teisės normos taikomos *ex post facto* (Mettraux, 2006, p. 16, 20).

2.1.2. Niurnbergo karo nusikaltimų tribunolas – pirmasis precedentas

Niurnbergo tarptautinis karinis tribunolas – pirmasis tarptautinis baudžiamasis tribunolas, įsteigtas JAV, Jungtinės Karalystės, Prancūzijos ir Sovietų Sąjungos pasirašytu susitarimu, siekiant patraukti baudžiamojon atsakomybėn nacistinės Vokietijos vadovus už sunkius nusikaltimus, įvykdytus Antrojo pasaulinio karo metu (Mettraux, 2006, p. 193-194; Mundis, 2005, p. 596). Tribunolo steigimas buvo atsakas į beprecedenčius nacistinės valdžios vykdytus masinius žudymus, tautinių ir religinių grupių persekiojimus, priverstinį darbą, prieštaraujančius tarptautinės bendruomenės vertybėms ir keliančius pavojų saugumui (Mettraux, 2006, p. 193-194, 198). Tribunolo idėja vystėsi dar karo metu, o sprendimą galiausiai šią idėją įgyvendinti nulėmė sąjungininkių noras užtikrinti atsakomybę (Mundis, 2005, p. 593-595; Hirsch, 2021, p. 172-173).

Londono susitarime ir jo priede aiškiai apibrėžta Niurnbergo tarptautinio karinio tribunolo jurisdikcija apėmė tris pagrindinius nusikaltimus, vykdytus karo laikotarpiu: 1)

nusikaltimai taikai; 2) karo nusikaltimai; 3) nusikaltimai žmoniškumui. (Charter of the International Military Tribunal, 1945) Šis žingsnis suformavo išskirtinės reikšmės precedentą, itin padėjusį ateityje formuoti vėlesnių tribunolų kompetenciją (Mettraux, 2006, p. 193, 197-198). Niurnbergo tribunolas buvo konkrečiai orientuotas į aukščiausio rango vadų – „pagrindinių karo nusikaltėlių“ – nusikaltimus, nepriklausomai nuo jų įvykdymo vietos (Mundis, 2006, p. 594-595). Svarbu pažymėti, jog Niurnbergo tribunolo jurisdikcija buvo pagrįsta ne tik jau egzistuojančiomis bei veikiančiomis tarptautinės teisės normomis, bet ir tuo metu dar tik besiformuojančiomis (Alipour, 2023, p. 272). Tai veikiau buvo tarptautinės teisės realizacija, o ne savavališka jėgos demonstracija (Alipour, 2023, p. 273). Toks valstybių sąjungininkių pasirinkimas bendradarbiauti (vietoj atskirų teismų steigimo) gerokai padidino šio tribunolo legitimumą (Alipour, 2023, p. 273). Visgi lieka pagrįstų abejonių, kiek ši „teisės realizacija“ buvo nepriklausoma nuo tuometinių galios centrų. Teisinės iniciatyvos ir politinės viršenybės persipynimas vėliau tapo esminiu argumentu kritikams, teigusiems, kad Niurnbergo tribunolas vadovavosi nugalėtojų naratyvu, o teisė jame pasitelkta kaip tam tikra politinė priemonė.

Tribunolas pasižymėjo keliomis, tuo metu reikšmingomis, naujovėmis. Viena iš tokių – atsiradusi galimybė kriminalinėmis pripažinti organizacijas (kaip SS, Gestapas), vėliau taikant baudžiamąją atsakomybę vien už narystę jose (Mundis, 2005, p. 596). Tai reikšmingai prisidėjo prie individualios atsakomybės taikymo ribų plėtros. Kita inovatyvi idėja buvo naujos teisinės koncepcijos įtvirtinimas, kai „agresyvaus karo vykdymas“ pripažintas kriminaliniais veiksmais ir nusikaltimu taikai (Hirsch, 2021, p. 173-174). Nepaisant sąjungininkių abejonių, ši koncepcija buvo įtraukta į jurisdikciją apibrėžiančias nuostatas (Hirsch, 2021, p. 173-174). Taigi, sukurta nauja teisinė kategorija įtvirtino valstybių vadovų atsakomybę už agresyviai vykdomą karo politiką, nepriklausomai nuo tiesioginių veiksmų (Mundis, 2005, p. 596-597, 613).

Niurnbergo tarptautinio karinio tribunolo indėlis į tarptautinės teisės sistemą yra neginčijamas (Alipour, 2023, p. 273). Jis pradėjo naują etapą teisės istorijoje – pirmą kartą ne tik valstybėms, bet ir individualiems fiziniams asmenims (tarp kurių – aukščiausi politiniai ir karo vadovai) buvo taikoma baudžiamoji atsakomybė už tarptautinius nusikaltimus (Alipour, 2023, p. 273). Žengtas tvirtas žingsnis nuo plačiai vyravusio suvereniteto principo prie atsakomybės už veiksmus, keliančius grėsmę visos tarptautinės bendruomenės gerovei (Mundis, 2005, p. 594-595). Niurnbergo tribunolas tapo pagrindiniu atspirties tašku tiek

vėlesnių *ad hoc* tribunolų formavimuisi, tiek sisteminės tarptautinės baudžiamosios teisės konsolidacijai, nustatant nusikaltimų klasifikavimo ir jurisdikcinių principų pagrindus (Mundis, 2005, p. 592-593, 613-614; Mettraux, 2006, p. 197, 199, 365).

Kaip jau minėta, Niurnbergo tribunole pirmą kartą tarptautinėje teisėje įtvirtinta asmenų atsakomybė už agresyviai vykdomą karą, įvardijant tai kaip nusikaltimą taikai (Hirsch, 2021, p. 173-174). Tribunolas reikšmingai prisidėjo ir prie žmogaus teisių apsaugos, ypač kovojant su autoritariniais režimais (Hirsch, 2021, p. 180-181). Dėl šių priežasčių Niurnbergo tribunolą galima laikyti svarbiu atspirties tašku ne tik tarptautinės baudžiamosios teisės, bet ir žmogaus teisių apsaugos raidai.

Atvėręs naują etapą, Niurnbergo karo nusikaltimų tribunolas susilaukė kritikos. Bene garsiausiai jis buvo kritikuojamas dėl savo selektyvumo, t. y. buvo teisiama tik pralaimėjusioji pusė, ignoruojant neteisėtus sąjungininkių veiksmus Antrojo pasaulinio karo metu (Mettraux, 2006, p. 196-198). Kritikuota ir veikusi nuostata, jog nusikaltimai žmoniškumui baudžiami tik jei susiję su karo nusikaltimais arba nusikaltimais taikai, nes tai smarkiai apribojo tribunolo teisę nagrinėti iki karo vykdytus veiksmus (tokios ribojančios nuostatos vėliau atsisakyta) (Mettraux, 2006, p. 149). Be to, kilo diskusijų, ar tribunole nebuvo pažeistas vienas iš esminių teisės principų, įtvirtinančių, kad nėra nusikaltimo be įstatymo – *nullum crimen sine lege*, kadangi baudžiamasis persekiojimas už agresyvią karo politiką iki to dar niekur nebuvo reglamentuotas (Alipour, 2023, p. 272; Mettraux, 2006, p. 16, 197). Vis dėlto, linkstama prie nuomonės, kad tokie sprendimai buvo reikalingi ir pagrįsti besiformuojančia tarptautine teise (Mettraux, 2006, p. 16).

Apibendrinant galima teigti, kad Niurnbergo tarptautinis karinis tribunolas tapo reikšmingu impulsu visos tarptautinės teisės ir žmogaus teisių raidai. Nepaisant trūkumų jis iki šiol išliko svarbiu teisiniu bei simboliniu orientyru kovoje su nebaudžiamumu už tarptautinius nusikaltimus. Tačiau išlieka rizika, jog ilgainiui tokie pavyzdžiai vis dažniau bus vertinami ne kaip neutrali teisės užtikrinimo priemonė, o tam tikro politinio konteksto produktas. Jei ateityje tribunolai ir toliau bus priklausomi nuo dominuojančių valstybių sprendimų, jų objektyvumas gali būti vis labiau kvestionuojamas.

2.1.3. Jungtinių Tautų steigiami tribunolai – Tarptautiniai tribunolai buvusiai Jugoslavijai ir Ruandai

Jungtinių Tautų *ad hoc* tribunolai buvo suformuoti kaip laikini teisiniai mechanizmai, kuriais siekiama užtikrinti atsakomybę už nusikaltimus pagal tarptautinę humanitarinę teisę tais atvejais, kai nacionalinės valstybės veikiančios institucijos yra neveiksnios (Block, 2023, p. 253-254). Šių tribunolų steigimo teisinis pagrindas – JT Chartijos VII skyrius, pagal kurį JT Saugumo Tarybai suteikiami įgaliojimai priimti privalomojo pobūdžio sprendimus, kai kyla grėsmė tarptautiniam saugumui bei taikai (Nagan, 1995, p. 147). Toks steigimo būdas tapo reikšmingu žingsniu, nes pirmą kartą tarptautinė baudžiamoji jurisdikcija buvo tiesiogiai įtvirtinta JT Saugumo Tarybos sprendimu, todėl šių institucijų sprendimai tapo privalomi visoms JT valstybėms narėms (Schabas, 2006, p. 4, 7). Kadangi tribunolai įsteigti remiantis JT Chartijos VII skyriumi, jų jurisdikcija tapo tiesiogiai susijusi su JT Saugumo Tarybai priklausančiomis taikos ir saugumo palaikymo funkcijomis (Security Council resolution 827...., 1993; Schabas, 2006, p. 8). Deja, toks steigimo pagrindas turi ir neigiamą pusę, kadangi kartu lėmė didesnę priklausomumą nuo JT Saugumo Tarybos narių politinės valios, pvz., sprendžiant dėl tribunolų veiklos tęstinumo ir trukmės, sprendimų įgyvendinimo ar finansavimo (Schabas, 2006, p. 40, 58, 623).

Naujo modelio atsiradimas žymėjo perėjimą nuo deklaratyvių nuostatų prie realaus institucijų veikimo (Blewitt, 1995, p. 102-103). Siekiant iliustruoti tokių tribunolų veikimo mechanizmą, toliau bus trumpai analizuojami pirmieji du JT įsteigti tribunolai – Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai (1993 m.) ir Ruandai (1994 m.). Tai buvo pirmosios po Antrojo pasaulinio karo atsiradusios institucijos, kurios turėjo konkretų bei centralizuotą teisinį pagrindą (Nagan, 1995, p. 147, 165). Nors toks modelis, regis, suteikia aiškumo ir teisinio pagrįstumo, kartu kelia klausimą, kiek tokia centralizuota ir formalizuota sistema geba lanksčiai reaguoti bei prisitaikyti prie skirtingų konfliktų aplinkybių. Būtina nepamiršti, kad net ir teisiškai pažangius sprendimus privaloma vertinti platesniame praktiniame kontekste.

Prasidėjęs Jugoslavijos byrėjimo procesas netrukus peraugo į kruvinus pilietinius karus pilnus humanitarinės teisės pažeidimų (Mettraux, 2006, p. 3). Etniniai valymai, masiniai prievartavimai, kankinimai ir kiti žiaurūs karo nusikaltimai šokiravo visą tarptautinę bendruomenę (Nagan, 1995, p. 127; Mettraux, 2006, p. 3; Hayashi, 2018, p. 158, 164).

Nacionalinė teismų sistema buvo ne tik nepakankamai pajėgi, tačiau ir nenorinti patraukti baudžiamojon atsakomybėn asmenų už tarptautinių nusikaltimų vykdymą, tad JT įsteigė viršnacionalinę instituciją, turinčią realią vykdomąją galią (Strupinskienė, 2023, p. 113-114; Hayashi, 2018, p. 155-156, 164). Sprendimą lėmė vyraujantis humanitarinis šokas ir tarptautinę teisę ištikusios krizės (Nagan, 1995, p. 128; Blewitt, 1995, p. 102-103). JT tribunolu siekė sugrąžinti tarptautinės teisės viršenybę bei padėti individualios atsakomybės principui įsitvirtinti joje (Nagan, 1995, p. 150, 165; Blewitt, 1995, p. 102-103, 105). Šikart tai nebuvo valstybių konsensuso rezultatas, veikiau precedento neturintis Saugumo Tarybos sukurtas institucinės atsakomybės modelis (Nagan, 1995, p. 147; Mettraux, 2006, p. 3). Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai tapo pavyzdžiu, jog net aukščiausio rango pareigūnai negali išvengti atsakomybės už žiauriausius tarptautinius nusikaltimus (Strupinskienė, 2023, p. 113-114). Netrukus po Jugoslavijos tribunolo JT teko steigti panašią instituciją Ruandai, reaguojant į vieną brutaliausių XX a. vykdytų genocidų (Mettraux, 2006, p. 3-4). Šikart tikslas buvo taip pat užtikrinti individualią atsakomybę, kai valstybė nesugeba ar nenori to padaryti pati (Labuda, 2020, p. 1114; Lee, 1996, p. 43; Shraga, Zacklin, 1996, p. 504).

Abiejų tribunolų veikla apsiribojo trimis nusikaltimų kategorijomis: genocidas, karo nusikaltimai bei nusikaltimai žmoniškumui (Schabas, 2006, p. 44). Tribunuluose taip pat galėjo būti kaltinami tik fiziniai asmenys (Squatrino et al., 2018, p. 12-13; Labuda, 2020, p. 1113). Be to, galiojo jurisdikcijos viršenybės principas, t. y. jie turėjo aukštesnę nei nacionalinių teismų kompetenciją, leidžiančią perimti bylas ar stabdyti vietinius procesus (Labuda, 2020, p. 1125). Šis principas ženkliai sustiprino viršvalstybinio teisingumo reikšmę, aiškiai pabrėždamas, kad atsakomybė už tarptautinius nusikaltimus nėra tik nacionalinių teismų prerogatyva, o veikiau bendras tarptautinės bendruomenės interesas. Visgi, manytina, jog principas neišvengiamai galėjo kelti šokią tokią įtampą nacionalinių teisės sistemų atžvilgiu, matant tai kaip suverenumą ribojančią priemonę ir vidaus procesų ignoravimą. Savo jurisdikciją tribunolai vykdė remdamiesi savo statutais, paprotine tarptautine teise, įvairiomis tarptautinėmis konvencijomis (pvz., Genocido, Ženevos) bei bendraisiais teisės principais (Mettraux, 2006, p. 5, 10-11; Block, 2023, p. 254-256; Nagan, 1995, p. 131-134).

Tribunolai buvusiai Jugoslavijai ir Ruandai reikšmingai prisidėjo prie tarptautinės baudžiamosios teisės institucionalizavimo bei raidoje (Nagan, 1995, p. 131, 165; Schabas, 2006, p. 1). Sukurti nuoseklaus veikimo instrumentus buvo svarbus JT žingsnis kovoje su

tarptautinių nusikaltimų keliama grėsme taikai (Nagan, 1995, p. 127-128, 147; Schabas, 2006, p. 30). Vienas mažiau pabrėžiamų, bet itin svarbių šių tribunolų veiklos aspektų yra jų indėlis į praktinį teisės normų įtvirtinimą. Kai teisės principai tampa ne tik deklaratyvaus pobūdžio nuostatomis dokumentuose, bet ir realiais sprendimų pagrindais, jų legitimumas sparčiai didėja. Abu tribunolai išplėtė praktinį humanitarinės teisės taikymą, išvystė genocido sąvoką (seksualinė prievarta pripažinta jo forma) (Shraga, Zacklin, 1996, p. 509-510; Labuda, 2020, p. 1118-1119). Suformuotas požiūris, kad didelio masto žmogaus teisių pažeidimai nėra valstybių vidaus reikalas, o tarptautinė teisė yra viršesnė už nacionalinę jurisdikciją (Mettraux, 2006, p. 16, 201). Tačiau kritikos šie tribunolai sulaukė dėl pernelyg plačių baudžiamosios atsakomybės ribų nustatymo, riboto aukų įtraukimo į procesą, neefektyvaus bylų perdavimo nacionaliniams teismams, ilgo įtariamųjų laikymo, kokybiškos gynybos trūkumo (Labuda, 2020, p. 1119-1120; Block, 2023, p. 323; Schabas, 2006, p. 41-43).

Kaip jau minėta, buvusios Jugoslavijos bei Ruandos tribunolai steigti ne tarpvalstybinių susitarimų pagrindu, tad JT Saugumo Taryba įveikė nacionalinio suverenumo ribas, – tribunolų sprendimai buvo privalomi ir niekada šių institucijų jurisdikcijos tiesiogiai nepripažinusioms valstybėms (Schabas, 2006, p. 3-4, 7, 53; Shraga, Zacklin, 1996, p. 504-505). Visgi kilo daug klausimų dėl tribunolų teisėtumo ir nepriklausomumo, nes institucinio tribunolų neutralumo lygis ir finansavimas tiesiogiai priklausė nuo Saugumo Tarybos ir jos politinės valios (Shraga, Zacklin, 1996, p. 516; Schabas, 2006, p. 41-43). Be to, tribunolų procesų efektyvumas neretai labai priklausė nuo valstybių bendradarbiavimo ir JT aktyvumo (pvz., Jugoslavijos tribunole kai kurios šalys atsisakė išduoti kaltinamuosius, o JT vengė taikyti sankcijas ar kitokią politinį spaudimą) (Shraga, Zacklin, 1996, p. 517). Dėl vykdomųjų instrumentų ir galios stokos procesai užtruko, o institucijų autoritetas menko (Labuda, 2020, p. 1119-1120). Procesų trukmė ir kaštai tapo vienais pagrindinių kritikos taikinių (Hayashi, 2018, p. 155).

Minėti tribunolai taip pat susilaukė kritikos dėl savo selektyvumo. JT šiuos tribunolus įsteigė reaguodami į konkrečius konfliktus – Balkanų karą bei genocidą Ruandoje, tad kilo diskusijos, kodėl panašių institucijų kūrimas nebuvo svarstomas reaguojant į tokio pobūdžio, su tarptautiniais nusikaltimais susijusius, įvykius kitose valstybėse. Išryškėjo JT Saugumo Tarybos politinių prioritetų ir selektyvaus teisingumo problema (Labuda, 2020, p. 1122). Rečiau akcentuojamas, bet kritikuotinas aspektas – tribunolų komunikacija. Tuo metu rodos trūko pastangų visuomenei paaiškinti tribunolų veikimo esmę, priimtų sprendimų logiką ir vertybinius principus. Informacinė distancija bei atotrūkis tarp institucijų ir nukentėjusių

bendruomenių, šalia politinio šališkumo įtarimų, taip pat galėjo turėti įtakos mažėjančiam pasitikėjimui jomis. Selektyvumas pastebėtas ir asmenų atžvilgiu, pvz., Ruandos tribunole dalis tarptautinių nusikaltimų dėl su kaltinamaisiais asmenimis susijusių politinių aplinkybių nebuvo nagrinėjami, o tai lėmė sumažėjusį visuomenės pasitikėjimą tribunolu (Labuda, 2020, p. 1119-1120). Kyla abejonių, ar tribunolų tikslas – užtikrinti realų teisingumą, ar jie taip pat tik vadovaujasi „nugalėtojo teisingumo“ samprata (Labuda, 2020, p. 1120).

Taigi, Tarptautiniai baudžiamieji tribunolai buvusiai Jugoslavijai ir Ruandai svariai prisidėjo prie tarptautinės baudžiamosios teisės institucionalizavimo. Tarptautinės teisės viršenybės įtvirtinimas ar teisinių sąvokų plėtojimas – tik keli reikšmingi rezultatai, kurių pavyko pasiekti. Deja, progresą temdė kritika dėl JT Saugumo Tarybos politinės įtakos ir nepriklausomumo stokos. Politinė priklausomybė, lėti procesai, selektyvumas ir kiti trūkumai menkino nešališko teisingumo įvaizdį. Nepaisant reikšmingo indėlio, JT tribunolų ilgalaikis veiksmingumas kelia daug klausimų bei rodo pokyčių būtinybę jų struktūroje ir veikimo mechanizmuose. Verta pažymėti, kad nors tribunolai atliko svarbią normatyvinę funkciją, jų santykis su pačiais konfliktais išliko komplikotas. Institucinis sprendimų priėmimas ne visada buvo derinamas su konteksto jautrumu. Tai parodo, jog formalios teisės tarptautiniam teisingumui neužtenka, o konflikto realybėje reikalingas kultūrinis ir politinis jautrumas.

2.2. Mišrieji (hibridiniai) tribunolai

Mišriųjų arba hibridinių tribunolų steigimo tikslas yra reaguoti į plataus masto tarptautinius nusikaltimus valstybėse, turinčiose silpną ar neveiksnią nacionalinę teismų sistemą (Hagye, 2022, p. 113; Fichtelberg, 2020, p. 993). Paprastai tokie tribunolai veikia jau po konfliktų ir, kaip būdinga *ad hoc* tribunolams, yra laikino pobūdžio (Hagye, 2022, p. 114). Tokiu būdu nuo tradicinio *ad hoc* tribunolų modelio buvo pereita prie naujos, labiau kontekstualizuotos bei lankstesnės sistemos (Fichtelberg, 2020, p. 993; Hughes, Elander, 2021, p. 465). Šis perėjimas rodo didėjančią tarptautinės teisės dėmesį kontekstui. Tai reiškia ne tik teisinį pokytį, bet ir tam tikrą orientaciją į kultūrinį ar socialinį jautrumą sprendimų priėmime. Kitaip tariant, pradedama teisingumą suprasti ne kaip abstrakčią sistemą, o kaip realybę atspindinčią praktiką.

Mišriųjų tribunolų steigimo pagrindu dažniausiai tampa specialūs JT arba kitų tarptautinių organizacijų susitarimai su konkrečiomis valstybėmis (Hughes, Elander, 2021, p. 465). Šia steigimo forma ir juose taikoma mišria teise užtikrinamas didesnis tribunolų legitimumas ir priimtumas vietos visuomenės akyse, tuo pačiu išlaikant tarptautinius teisingumo vykdymo standartus (Fichtelberg, 2020, p. 993, 1003). Be to, ryšį su vietine bendruomene stiprinti taip pat padeda tai, kad jų veikla įprastai vykdoma šalyje, kurioje įvykdyti tarptautiniai nusikaltimai (Hughes, Elander, 2021, p. 465; Vagias, 2022, p. 634). Sprendimas tribunolui veikti nusikaltimų vietoje didina jų simbolinę reikšmę, kadangi teisingumas tampa ne „importuotu“, o labiau „vietiniu“. Taip mažinamas atotrūkis tarp tarptautinės teisės ir vietinių bendruomenių. Labiausiai hibridinius tribunolus išskiriančiu bruožu galima laikyti jų mišrią struktūrą. Tai reiškia, jog juose taikoma ne tik tarptautinė, bet ir nacionalinė teisė, o teisėjai, prokurorai ir kiti dirbantys asmenys taip pat yra tiek tarptautiniai, tiek vietiniai (Vagias, 2022, p. 634). Būtent taip nepriklausomas tarptautinis teisingumas susipina su vietos kontekstu, vertybėmis ir tampa labiau orientuotu į konkrečią situaciją (Fichtelberg, 2020, p. 993). Vienu iš steigimo tikslų galima laikyti ir hibridinių tribunolų atliekamas „transformacinę“ ir ilgalaikio vietinės teisinės sistemos stiprinimo funkcijas. Greta to, kad priima sprendimus bylose, jie taip pat prisideda prie tarptautinės teisės normų integravimo į nacionalinę teisę, valstybių teisinių sistemų reformų ir pan., siekdami ne tik teisėtumo, veiksmingumo, bet kartu ir tęstinio teisinio stiprinimo (Vagias, 2022, p. 365). Tačiau tokia funkcija gali būti vertinama ir kritiškai. Jei tribunolai tampa priemone „įskiepyti“ teisiniams modeliams į vietinę sistemą, gali kilti klausimas, kaip tai veikia jos autonomiją – ar ją stiprina, ar paprasčiausiai prailgina teisinę priklausomybę nuo tarptautinių partnerių?

Kalbant apie hibridinių tribunolų jurisdikcijos ypatumus bei ribas, pažymėtina, kad jų kompetencija įprastai apima kelių rūšių nusikaltimus: genocidą, karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmoniškumui, tačiau jurisdikcija gali būti modifikuota pagal veikimo kontekstą, valstybių ir tarptautinių organizacijų susitarimus bei steigimo dokumentus (Vagias, 2022, p. 638-640, 644). Jurisdikcija laiko ir teritorijos atžvilgiu iš esmės veikia panašiai, kaip ir kitų *ad hoc* tribunolų, vienintelis išskirtinumas teritoriniame kontekste yra nebent tai, kad praktinė jurisdikcija ir veikimo vieta dažnu atveju sutampa su konflikto geografinė zona, o tai gerokai palengvina įrodymų rinkimą bei patį tyrimą (Fichtelberg, 2020, p. 993, 1006). Kiek kitoks nei įprastai yra asmeninės jurisdikcijos ribojimas, kuris reiškia, jog hibridiniai tribunolai jurisdikciją dažniausiai vykdo tik aukščiausio rango asmenų, atsakingų už tarptautinius

nusikaltimus, atžvilgiu (Fichtelberg, 2020, p. 1007; Hagye, 2022, p. 118). Pavyzdžiui, Siera Leonė paprašė JT padėti įsteigti teisminę instituciją, kurioje būtų teisiami asmenys „labiausiai atsakingi už nusikaltimus žmoniškumui, karo nusikaltimus ir sunkius tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimus, taip pat nusikaltimus pagal atitinkamą Siera Leonės teisę“ (Hagye, 2022, p. 118). Tuo buvo siekiama didesnę dalį resursų nukreipti į pagrindinių nusikaltėlių, nešančių didžiausią atsakomybę už nusikaltimų organizavimą ir vykdymą, nubaudimą.

Hibridinius tribunolus iš kitų išskiria ir tai, kad jų veikloje dažnai atsižvelgiama į sociologinį, sociopolitinį kontekstą (Fichtelberg, 2020, p. 994; Hagye, 2022, p. 120-121). Tribunolo įvaizdis, patikimumas ir statusas visuomenėje, vietinės bendruomenės lūkesčiai bei kiti panašūs aspektai daro įtaką jurisdikcijos taikymui, verčia ją adaptuoti ir komunikuoti, prisitaikant prie vietinio suvokimo (Hagye, 2022, p. 125, 134). Taigi, hibridinių tribunolų jurisdikcija apima ne tik formalų atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus siekį, bet ir labai daug lankstumo bei strategiškumo reikalaujantį procesą.

2.2.1. Mišrieji tribunolai praktikoje

Siekiant geriau suprasti kaip veikia mišrieji tribunolai, verta paminėti kelis didesnę reikšmę turinčius hibridinius tribunolus. Ko gero sėkmingiausiai hibridinio tribunolo modelį pavyko įgyvendinti įkūrus Siera Leonės Specialųjį teismą, kuris iki pat šių dienų laikomas vienu pažangiausių (Vagias, 2022, p. 641; Hagye, 2022, p. 118-119). Jo steigimo pagrindu tapo dvišalis susitarimas tarp JT ir Siera Leonės vyriausybės, kurį valstybė įtraukė į savo nacionalinę teisę (Vagias, 2022, p. 640-641; Hagye, 2022, p. 119). Institucija pasižymėjo savo efektyvia veikla, net ir turint ribotą biudžetą, joje kartu dirbo ir tarptautiniai, ir nacionaliniai teisėjai bei prokurorai (Vagias, 2022, p. 640-641). Siera Leonės Specialusis teismas padarė didelę įtaką tarptautinei baudžiamajai teisei, jo metu buvo įtvirtintos naujos nusikaltimų sudėty, paneigtas buvusio valstybės vadovo imunitetas, taikyta aktyvi „informavimo“ (angl. *outreach*) programa, kuria siekta padidinti visuomenės suvokimą apie teismą ir jo veiklą (Hagye, 2022, p. 119; Vagias, 2022, p. 640-641). Iššūkių sukėlė nebent kiek per maža integracija į nacionalinę teisinę sistemą, lėmusi nepakankamą vietinių teisėjų gebėjimų stiprinimą, bei finansinio tvarumo stoką, kadangi tribunolo finansavimas didžiąja dalimi

priklausė nuo savanoriškų įnašų, tad nebuvo pakankamas visoms byloms, o tai neigiamai paveikė teisingumo įgyvendinimo mastą (Vagias, 2022, p. 637, 640). Visgi tribunolo patirtis atskleidžia, kad net su ribotais ištekliais galimas reikšmingas poveikis, jei užtikrinamas pakankamas vietos konteksto atitikimas. Taip efektyvumas tampa ne biudžeto dydžio, o institucijų prisitaikymo prie vietinių realijų klausimu. Siera Leonės tribunolas tapo pirmu svariu įrodymu, kad mišrusis modelis gali būti pakankamai efektyvus ir teisiškai inovatyvus sprendimas kovoje su tarptautinės teisės pažeidimais.

Nepaprastieji Kambodžos teismų rūmai (angl. *Extraordinary Chambers of the Courts of Cambodia (ECCC)*) taip pat dažnai teisės mokslininkų minimas hibridinio tribunolo pavyzdys, įsteigtas dvišaliu susitarimu, bendradarbiaujant JT ir Kambodžos vyriausybei, turint tikslą atsakomybėn patraukti Raudonųjų khmerų režimo narius (Hughes, Elander, 2021, p. 466; Hagye, 2022, p. 115). Panašiai kaip prieš tai aptartais atvejais, tribunolas veikė mišria sudėtimi ir taikant mišrią teisę, tačiau išsiskyrė tuo, kad veikė kaip nacionalinių teismų sistemos dalis (Hughes, Elander, 2021, p. 465-466). Pradžioje toks modelis buvo vertinamas, kaip turintis didelį potencialą tapti efektyviu bei palankiai vietos žmonių vertinamu teisingumo užtikrinimo mechanizmu, vis dėlto, ilgainiui tribunolas Kambodžoje atskleidė opias problemas, su kuriomis susiduria mišrieji tribunolai (Hagye, 2022, p. 115, 134). Bene daugiausia sunkumų kėlė nesubalansuotas, nelygiavertiškas bendradarbiavimas tarp nacionalinių ir tarptautinių partnerių. Kambodžos vyriausybės įtaka neretai turėjo didelę persvarą – sprendimuose dauguma priklausė nacionaliniams teisėjams, o reikšmingos procesinės procedūros buvo vykdomos nacionaline kalba, apsunkinant tarptautinių teisėjų įsitraukimą (Hughes, Elander, 2021, p. 468-469; Hagye, 2022, p. 134). Tokia smarki politinė įtaka, vietos teisėjų kišimasis į bylų inicijavimą ir eigą kėlė abejonių dėl teismo nešališkumo bei teisės viršenybės principo užtikrinimo (Hagye, 2022, p. 134). Institucijos viduje taip pat vyravo tam tikra darbuotojų hierarchija ir nelygybė atlygio atžvilgiu (Hughes, Elander, 2021, p. 466, 469). Tad galiausiai, ambicijos suderinti vietinį legitimumą ir tarptautinius standartus nebuvo pasiektos. Tai leidžia manyti, kad hibridinio modelio sėkmė nėra pilnai priklausoma vien nuo struktūrinių sprendimų. Daug kas labai priklauso ir nuo realaus valstybių noro įgyvendinti nešališką teisingumą, nes be jo net ir pažangiausias modelis bus pasmerktas nesėkmei.

3. TRIBUNOLAI ŠIANDIEN: TEISINGUMO PAIEŠKOS KARO UKRAINOJE KONTEKSTE

3.1. Tarptautinio baudžiamojo teismo galimybės ir ribos teisingumo paieškose

Dėl tebesitęsiančio Rusijos karo su Ukraina tarptautinė teisė susidūrė su naujais iššūkiais, kurie verčia iš naujo svarstyti jau egzistuojančių institucijų, tokių kaip Tarptautinis baudžiamasis teismas, efektyvumą. Nepaisant politinių ir teisinių kliūčių, 2023 m. kovo 17 d. TBT išdavė arešto orderius Rusijos Federacijos prezidentui Vladimirui Putinui ir vaiko teisių komisarei Marijai Lvovai-Belovai. Tai tapo pirmuoju oficialiu teisiniu veiksmu, kurio imtasi dėl sunkių nusikaltimų Ukrainoje ir svarbiu žingsniu šiuolaikinėje tarptautinėje baudžiamojoje teisėje. Kaltinimai pareikšti dėl neteisėtos gyventojų (vaikų) deportacijos ir neteisėto perkėlimo iš okupuotų Ukrainos teritorijų į Rusijos teritoriją (Situation in Ukraine: ICC judges..., 2023). TBT pirmą kartą istorijoje išdavė arešto orderį einančiam pareigas nuolatinės JT Saugumo Tarybos narės vadovui, siųsdamas simbolinę žinutę, kad net aukščiausio rango pareigūnai negali išvengti atsakomybės už karo nusikaltimus. Tačiau kyla klausimas, ar TBT gali būti veiksmingu instituciniu instrumentu teisingumo įgyvendinimui dabartinio karo kontekste?

Pirmiausia, svarbu išsiaiškinti TBT jurisdikcijos ribas aptariamo karo atveju. Nors ilgą laiką Rusija ir Ukraina nebuvo ratifikavusios Romos statuto, Ukraina 2014 ir 2015 metais pateikė dvi deklaracijas, kuriomis, remiantis Romos statuto 12 straipsnio 3 dalimi, pripažino TBT jurisdikciją dėl nusikaltimų, įvykdytų jos teritorijoje jose numatytu laikotarpiu. Būtent šios deklaracijos tapo pagrindu TBT pradėti tyrimą dėl nusikaltimų, įvykdytų Ukrainos teritorijoje, nepaisant to, kad juos įvykdė ne Romos statuto šalimi esanti Rusija. Tyrimas pradėtas dviem pagrindais – TBT prokuroro iniciatyva ir 39 valstybių narių kreipimusi, kurie kartu sudarė sąlygas iškart aktyvuoti TBT jurisdikciją, nelaukiant papildomų sprendimų ar leidimų (Kelly, 2023, p. 80-81). Svarbu paminėti, jog pastaraisiais metais Ukrainos valdžia ėmėsi veiksmų, siekdama tapti Romos statuto šalimi, ką jai sėkmingai ir pavyko galutinai įgyvendinti 2025 metų pradžioje. Tai ne tik išplėtė TBT veikimo galimybes, suteikė Ukrainai visateisės Romos statuto narės statusą su visomis susijusiomis teisėmis ir pareigomis, tačiau kartu tapo svarbiu žingsniu formuojant visuomenės teisinę sąmonę, tikslus, vertybes, šalies prioritetus bei įvaizdį tarptautinėje arenoje (Ukraine's Path to Ratification..., 2025).

Pažymėtina, kad valstybė pasinaudojo 124 straipsnio išlyga, leidžiančia laikinai apriboti TBT jurisdikciją dėl tarptautinių nusikaltimų, kuriuos galėjo įvykdyti Ukrainos piliečiai (Ukraine's Path to Ratification..., 2025). Viena vertus, tai atspindi platesnį TBT papildomumo principo veikimą, t. y. jurisdikcija veiks, jei valstybė pati netirs tokių nusikaltimų, ir atsargų Ukrainos požiūrį į savo kariškių atsakomybę. Žvelgiant iš kitos perspektyvos, dar kartą išryškėja TBT priklausomybė nuo šalių politinės valios bei jų savarankiškai nustatomų ribų. Visgi nors šis prisijungimas ir palengvino TBT veikimą, deja, pagrindinių TBT jurisdikcijos problemų vis dėlto neišsprendė. Sudėtinga jurisdikcija agresijos nusikaltimo atveju, Rusijos veto teisė JT Saugumo Taryboje, sąlyginis arešto orderio veiksmingumas ir ribotų resursų ar ilgo proceso klausimai vis dar kelia nemenkų kliūčių sklandžiam procesui.

Prieš pradedant platesnį kylančių iššūkių aptarimą, verta atkreipti dėmesį į vieną įdomią akademinę įžvalgą, keliančią naujų diskusijų apie galimai selektyvų TBT veikimą ir procesų inicijavimą. Nagrinėdami tarptautinės žiniasklaidos ir viešosios nuomonės vaidmenį formuojant TBT sprendimus karo Ukrainoje kontekste S. Selvarajah ir L. Fiorito iškelia idėją, kad sprendimas pradėti tyrimą dėl karo nusikaltimų Ukrainoje galimai buvo ne tik teisinio, bet ir komunikacinio ar politinio pobūdžio, t. y. galėjo būti paskatintas itin aktyvaus žiniasklaidos dėmesio bei susiformavusios viešosios nuomonės. Pasak autorių, nuo karo pradžios rekordiškai greitai TBT reakcija, veiksmai ir sprendimų priėmimas leidžia svarstyti, ar TBT išliko visiškai nešališkas, nepriklausomas nuo tokio pobūdžio išorinių veiksnių (Selvarajah, Fiorito, 2023, p. 761-766) Ši nuomonė iš tiesų kelia svarbius klausimus, tačiau turėtų būti vertinama gana atsargiai ir kritiškai. Itin svarbu pažymėti, kad autorių analizė apima konkrečiai Vakarų žiniasklaidos pranešimus, todėl atspindi tam tikrą informacinę erdvę, o ne globalų bei pilnai tarptautinį žiniasklaidos poveiklį. Vertėtų nepamiršti, jog tai, ką galime vadinti informaciniu lauku, yra labai nevienalytis bei globaliai nevienodai paskirstytas reiškinys. Viešojoje erdvėje dominuojančios temos gali skirtis priklausomai nuo regiono, valstybių, politinio konteksto, žiniasklaidos orientacijos. Būtent dėl to skirtingų valstybių auditorijoms gali atrodyti, kad vieni konfliktai nušviečiami plačiau ir intensyviau nei kiti, tačiau tai nebūtinai reiškia, kad TBT veikia vadovaudamasis ta pačia informacine logika. Šioje vietoje veikiau reikėtų kelti klausimą, kiek pagrįsta daryti išvadas apie selektyvumą vien remiantis komunikacijos mastu viename ar kitame kontekste.

Ko gero, šioje situacijoje vienu pagrindinių iššūkių tampa neįmanomas TBT jurisdikcijos taikymas vertinant agresijos nusikaltimus. Esmine to priežastimi yra 2010 m. priimtose

Kampalos pataisos, kuriomis Romos statutas papildytas agresijos nusikaltimo apibrėžtimi ir nustatytos specialios, griežtesnės nei kitiems nusikaltimams taikomos, procedūrinės sąlygos, kada TBT suteikiama teisė tirti tokio pobūdžio nusikaltimus. Problemų sukelia nuostata, kad TBT negali tirti agresijos nusikaltimų, jei juos vykdo valstybė, nesanti Romos statuto šalimi (kaip šiuo atveju yra Rusija) (Cowell, Magini, 2017). Pataisose be kita ko numatoma šių sąlygų išimtis, kai atvejį dėl agresijos nusikaltimo TBT tirti perduoda JT Saugumo Taryba (Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto..., 2010). Tačiau tuomet atsiranda dar viena kliūtis, kadangi realistiškai toks variantas nėra įmanomas, turint omenyje Rusijos veto teisę, potencialiai blokuosiančią galimybę tyrimo klausimą perduoti TBT. Iš esmės, šioje situacijoje į paviršių iškyla didžiulė teisinė spraga, TBT atsiduria teisiniame akligatvyje, jo galia lieka suvaržyta, o tai smarkiai riboja šio teismo, kaip teisingumą užtikrinančios institucijos, efektyvumą.

Diskutuotinu išlieka ir išduoto arešto orderio realaus, o ne vien simbolinio veiksmingumo klausimas. Nors buvo žengtas istoriškai bei teisiškai svarbus žingsnis, praktinis jo įgyvendinimas galiausiai ir vėl susiduria su panašiais iššūkiais, matomais ankstesnėse bylose, pvz., Omaro al-Baširo atveju. Kaip jau buvo analizuota pirmoje darbo dalyje, TBT veikia remiantis „papildomumo principu“, tai reiškia, kad didžiąja dalimi TBT veikla remiasi valstybių įsipareigojimu ir noru bendradarbiauti. Deja, neretai tai lemia arešto orderių apsunkintą vykdymą ar kaltinamųjų nepasiekiamumą. Tiek Sudano, tiek Rusijos atvejai parodo, kad ne Romos statuto šalys lengvai gali visiškai atsisakyti bendradarbiauti bei perduoti įtariamuosius, o be to dar ir imtis atsakomųjų veiksmų, kaip tai padarė Rusija, iškeldama bylą prieš patį TBT (Trevelyan, 2023). Šioje situacijoje dar kartą aktualiu tampa anksčiau aptartas, probleminis Romos statuto 27 ir 98 straipsnių santykis. Tarp straipsnių kylantys prieštaravimai valstybių vadovų imunitetų klausimais lemia tai, kad net Romos statuto šalys galėtų atsisakyti vykdyti arešto orderį, jei, remiantis 98 straipsniu, mano, jog tai gali pažeisti jų tarptautinius susitarimus. Atsižvelgiant į tai, kad šiuo pagrindu Pietų Afrika atsisakė areštuoti al-Baširą, atsiranda nemaža tikimybė pasikartoti analogiškai situacijai Putino atveju, jei jis vyktų į šalį, neturinčią politinės valios rizikuoti esamais dvišaliais santykiais su Rusija. Būtent taip ir nutiko anksčiau aptartu 2024 m. Mongolijos atveju, kai ši, būdama Romos statuto nare, šalyje oficialiai priėmė V. Putiną vizito metu, nepaisydama TBT išduoto arešto orderio (Mongolia ignores an international warrant..., 2024; Sauer, 2024). Kaip pastebima teisės doktrinoje, greito kaltinamųjų nepasiekiamumo TBT problemos sprendimo čia praktiškai nėra. Taip yra dėl to,

kad TBT šiuo metu neturi numatytos galimybės vykdyti procesą, kai kaltinamieji nedalyvauja (lot. *in absentia*), todėl realiai procesas tampa neįmanomas, jei kaltinamieji lieka jiems saugioje teritorijoje (Kaluzhna, Shunevych, 2022, p. 185). TBT netaiko šios *ad hoc* tribunolų suformuotos praktikos, todėl veiksmai lieka labiau simbolika, o ne realiu teisingumo vykdymu. M. Kelly savo straipsnyje nagrinėdamas sąlygas, kurių reikėtų sėkmingam procesui pažymi, jog, siekiant teisingumo vykdymo tokio rango asmenų atžvilgiu, greičiausiai reikėtų sulaukti netgi kardinalaus režimo pasikeitimo ar perversmo valstybės viduje, bet toks scenarijus kol kas neatrodo tikėtinas (Kelly, 2023, p. 83). Taigi, iš naujo susiduriama su viena iš didžiausių TBT problemų, kai teisė egzistuoja be galios ją vykdyti. Aišku tampa tik viena – net ir tokia stipri jurisdikcijos sistema tampa bejėge prieš politinę valią ir jėgą tarptautinėje arenoje.

Be šių bene labiausiai procesą stabdančių problemų, pastebimos ir kitos neraminančios tendencijos, verčiančios abejoti TBT, kaip geriausio įrankio teisingumo paieškose, tinkamumu. Teisininkės O. Kaluzhna ir K. Shunevych savo darbe mini TBT ribotus žmogiškuosius ir finansinius išteklius, kurie lemia ribotą bylų skaičiaus nagrinėjimą, nepaisant to, kad ginkluotų karinių konfliktų mastas pasaulyje yra gerokai didesnis. Autorės taip pat atkreipia dėmesį į labai ilgai truncančius TBT procesus, nurodydamos kelerius metus užsitęsusių preliminarinių tyrimų dėl įvykių Ukrainoje (Maidane, Kryme ir Donbase) pavyzdžius (Kaluzhna, Shunevych, 2022, p. 185). Šios aplinkybės kelia pagrįstų abejonių, ar TBT šiuo metu apskritai pajėgus tinkamai reaguoti į globalius iššūkius bei veiksmingai ir pakankamai greitai įgyvendinti teisingumą.

Vertinant TBT veikimą Ukrainos karo kontekste dažnai pamirštama dar viena potenciali problema, susijusi su realiu jurisdikcijos įgyvendinimu teritorijose, kurios yra okupuotos arba *de facto* kitos valstybės kontrolėje. Kaip jau aptarta anksčiau, pagal Romos statutą formaliai TBT yra leidžiama taikyti jurisdikciją valstybės narės teritorijoje, net jeigu ji okupuota. Todėl, net pašalinus esmines prieš tai įvardytas kliūtis, stabdančias procesą, teritorijų kontrolės klausimas išliktų papildomu ribojančiu veiksniu. Ukrainos situacijoje (pavyzdžiui, Kryme ar kituose faktiškai Rusijos valdomuose regionuose), esant oficialiai TBT jurisdikcijai, praktinis teisingumo įgyvendinimas galimai susidurtų su rimtais iššūkiais, t. y. nuo įrodymų rinkimo iki liudytojų apklausų vykdymo galimybių. Vis dėlto, tarptautinio baudžiamojo teisingumo mechanizmo, grindžiamo aiškia teisine sistema, veikimas realybėje gali būti stipriai ribojamas faktinės kontrolės ir galių nelygybės. Toks teorinės ir praktinės teisinės galios disbalansas tiek

kenkia TBT autoritetui, tiek sudaro terpę atsirasti pavojui, kad nusikalstamumas tam tikrose teritorijose liks už teisingumo bei atsakomybės ribų.

Atsižvelgiant į analizuotus aspektus galima teigti, kad TBT karo Ukrainoje kontekste atsidūrė be galo prieštaringoje padėtyje – teisiškai aktyvus, tačiau praktiškai ribotas. Iš vienos pusės, tokie TBT veiksmai siunčia aiškią tarptautinės bendruomenės žinutę apie siekį stiprinti atsakomybės taikymą bei reaguoti į didelio masto tarptautinius nusikaltimus. Kita vertus, pernelyg didelė TBT priklausomybė nuo valstybių bendradarbiavimo, JT Saugumo Tarybos sprendimų ir geopolitinių jėgų santykio suteikia pagrindo kilti abejonėms dėl realios jo galios, užtikrinant teisingumo vykdymą. Tai toli gražu nėra tik elementarios procedūrinės spragos, o veikiau gerokai platesnė sisteminė dilema, kai tarptautinė teisė šiais laikais vis dar labiau atlieka moralinės, o ne vykdomosios jėgos funkciją. Kol TBT neturės tvirtų vykdomųjų instrumentų, plataus tarptautinio sutarimo, tol liks tik ribota institucija, kurios veiksmingumą lems pašaliniai veiksniai. Visgi tokioje situacijoje negalima absoliučiai nuvertinti bent simbolinės TBT reikšmės – arešto orderiai, vieši kaltinimų pareiškimai ir kitos procedūros tam tikra prasme veikia kaip moralinės spaudimo priemonės, deklaruojančios, kad net aukščiausi branduolinių valstybių lyderiai negali pilnai išvengti atsakomybės. Tačiau turime pripažinti, vien simbolikos čia nepakanka, tad tarptautinė bendruomenė privalo svarstyti kitų modelių alternatyvas, galinčias efektyviau įgyvendinti teisingumą ir užpildyti esamas spragas.

3.2. Ar pakanka egzistuojančių institucinių modelių?

Pastarųjų metų patirtys atskleidė, kad net ilgą laiką egzistuojantys tarptautinio teisingumo instrumentai susiduria su ribotumo problema. Aktyvus karas tarp valstybės agresorės ir besiginančios šalies reikalauja operatyvumo, aiškaus legitimumo ir prisitaikymo prie platesnio konteksto. Esant tokioms aplinkybėms kyla klausimas, ar esami *ad hoc* tribunolų modeliai gali veikti kaip tinkamas atsakas į šių laikų iššūkius. Todėl būtina kritiškai įvertinti jų tinkamumą, apsvarstyti adaptacijos galimybes, o gal net pagalvoti apie visiškai naujo modelio kūrimą.

3.2.1. Tradicinių *ad hoc* tribunolų galimybės

Trad icinių *ad hoc* tribunolų modeliai iš pirmo žvilgsnio galėtų būti laikomi potencialiais teisingumo įgyvendinimo mechanizmais Ukrainos karo atveju. Juk istoriškai tokios institucijos atliko svarbų vaidmenį tarptautinės baudžiamosios teisės vystyme – jų pagrindu buvo formuojami esminiai tarptautinių nusikaltimų apibrėžimai ir teisinės praktikos (Schmidt, 2024, p. 74-75).

Pirmiausia, reikėtų įvertinti JT Saugumo Tarybos steigiamo *ad hoc* tribunolo galimybes. Kaip pabrėžia S.G. Schmidt, toks modelis šiuo metu yra praktiškai nepritaikomas aptariamo karo kontekste, nes kyla esminė problema – politinis neįgyvendinamumas (Schmidt, 2024, p. 79). Taip yra todėl, kad *ad hoc* tribunolai steigiami JT Saugumo Tarybos sprendimu, kuris, kaip minėta, gali būti blokuojamas pačios Rusijos, kaip nuolatinės šios institucijos narės, turinčios veto teisę. (Schmidt, 2024, p. 79). Procedūrinė priklausomybė nuo JT Saugumo Tarybos reiškia visišką tokio modelio neįmanomumą vertinamoje situacijoje. Taigi, susiduriama su paradoksu: nors formaliai teisiniai mechanizmai egzistuoja, tačiau jų aktyvavimas vis dar priklausomas nuo geopolitinių jėgų pasiskirstymo. Veto teisė šiame kontekste iš teisinio stabilumo priemonės virsta įrankiu, galinčiu užkirsti kelią bet kokiam atsakomybės įgyvendinimo siekiui net ir akivaizdžių tarptautinių nusikaltimų atveju. Tai verčia susimąstyti, kiek apskritai tebėra prasminga remtis instituciniu modeliu, kuris faktiškai įmanomas tik tuomet, kai už tarptautinius nusikaltimus atsakingos valstybės nėra dominuojančios tarptautinės teisinės sistemos veikėjos.

Be kita ko, net teoriškai įsteigus tokį *ad hoc* tribunolą, potencialiai kiltų praktinių problemų. Schmidt pažymi, kad tokios institucijos pasižymėjo itin lėtais procesais, kurie buvo brangūs ir stipriai atitolę nuo pažeistų visuomenės grupių (Schmidt, 2024, p. 79). Šie aspektai be galo aktualūs Ukrainos situacijoje, kurioje didžioji dalis visuomenės tiesiogiai išreiškia greito ir aiškiai matomo teisingumo poreikį. Tad ne tik mažėtų tiesioginis institucijos poveikis, bet ir silpnėtų jos legitimumas, ypač vietos lygmeniu.

Kita vertus, *ad hoc* tribunolai taip pat gali būti steigiami valstybių susitarimo pagrindu, kaip tai įvyko Niurnbergo tribunolo atveju. Šis šalių konsensusu grindžiamas modelis galėtų būti taikomas net ir be JT Saugumo Tarybos dalyvavimo. Visgi tokio pobūdžio susitarimu grįstas tribunolas greičiausiai susidurtų su legitimumo ir universalumo problemomis, ypač jei pagrindinėmis iniciatorėmis būtų valstybės, tiesiogiai remiančios Ukrainą kare. Kiltų grėsmė, kad tokios teisminės institucijos sprendimai būtų traktuojami ne kaip visos tarptautinės bendruomenės valios išraiška, o labiau kaip šališka kelių valstybių aljanso teisinė priemonė. Ko gero, kiltų aršių diskusijų, ar toks tribunolas yra objektyvus teisingumo įgyvendinimo mechanizmas, ar veikia teisiškai pagrįsta, bet politizuota savivalė. Be to, tokio modelio tribunolo veiksmingumas, tikriausiai, pernelyg priklausytų nuo to, ar kitos valstybės (ypatingai tos, kurios susijusios su kaltinamaisiais) pripažintų jo jurisdikciją ir noriai sutiktų bendradarbiauti vykdamas sprendimus.

Politinio įgyvendinamumo ir legitimumo iššūkiai, su kuriais susiduria tradiciniai *ad hoc* tribunolai, verčia susimąstyti apie kitų panašių mechanizmų paieškas. Tam tikra alternatyva galėtų būti *ad hoc* tribunolo steigimas JT Generalinės Asamblėjos pagalba. G. Grigaitė-Daugirdė savo straipsnyje kalba apie tokią galimybę, remiantis „*Uniting for Peace*“ rezoliucija, kuri leidžia Generalinei Asamblėjai imtis veiksmų tais atvejais, kai Saugumo Taryba nesugeba užtikrinti tarptautinės taikos ir saugumo (Grigaitė-Daugirdė, 2023). Tai būtų būdas apeiti JT Saugumo Tarybos veto mechanizmą bei sukurti tribunolą esant plačiam tarptautiniam pritarimui, tačiau tokiam modeliui būtina užtikrinti valstybių palaikymą ir iš anksto numatyti tvirtus vykdymo mechanizmus, aiškią finansavimo struktūrą, garantuoti realų institucijos sprendimų poveikį, kad šie įgytų daugiau nei tik simbolinę reikšmę.

Apibendrinant, tradicinių *ad hoc* tribunolų modeliai karo Ukrainoje atveju yra pernelyg sunkiai įgyvendinami, nes susiduria tiek su politinėmis, tiek su praktinėmis kliūtimis. Nors teoriškai tokios institucijos visuomet pasižymėjo dideliu potencialu precedentų formavime,

šiandienos kontekste (turint galvoje karo su įtakinga ir galinga JT Saugumo Tarybos nare atveju) nebeatitinka nei politinės realybės, nei poreikio užtikrinti operatyvų, vietos bendruomenei suprantamą ir prieinamą teisingumą.

3.2.2. Hibridinio modelio perspektyvos

Ukrainos karo kontekste mišrus tribunolo modelis dažnai įvardijamas kaip potencialiai vienas realiausių ir lanksčiausių instrumentų. Struktūra, kurioje derinami tarptautiniai bei nacionaliniai elementai, gali tapti priemone, siekiant užtikrinti atsakomybę už tarptautinius nusikaltimus, įskaitant ir agresijos nusikaltimą. Vienas iš ryškiausių šio modelio pranašumų – galimybė išvengti jau minėto Rusijos veto teisės panaudojimo JT Saugumo Taryboje (Schmidt, 2024, p. 72). Toks tribunolas galėtų būti steigiamas tuo pačiu, anksčiau aptartu, būdu, t. y. „*Uniting for Peace*“ rezoliucijos pagrindu, padedant JT Generalinei Asamblėjai.

Hibridinis tribunolas šioje situacijoje galbūt galėtų būti tarptautinę teisę atitinkantis mechanizmas, leidžiantis į procesą kartu įtraukti Ukrainos nacionalinę teisę ir teisėjus, taip stiprinant tribunolo ryšį su vietos kontekstu (Mihr, 2024, p. 424). Tai ypatingai svarbu norint užtikrinti pasitikėjimą bei procesų priimtinumą aukoms ir visuomenei. Šis modelis leistų veikti Ukrainos teritorijoje, jų nacionaline kalba, o tai stiprintų simbolinį ryšį tarp teisingumo ir nukentėjusių vietos žmonių (Schmidt, 2024, p. 79). Vis dėlto, būtina išlaikyti tokio tribunolo autoritetą tarptautiniu mastu, todėl toks vietinis artumas privalo būti derinamas su realiu tarptautiniu teisėtumu. Kitaip tariant, be galo svarbu, kad tai neatrodytų kaip nacionalinis sprendimas su tarptautiniais elementais, o būtų suprantamas kaip nepriklausomas ir visuotinai palaikomas procesas. Be kita ko, kaip pastebi G. Grigaitė-Daugirdė, net jei toks modelis iš pažiūros atrodo efektyvus, jis gali tiesiog nebeatitikti tarptautinio teisingumo esmės, ypač kai siekiama baudžiamojon atsakomybėn patraukti aukščiausio rango politinius lyderius už agresijos nusikaltimą, aiškiai turintį tarptautinį pobūdį, todėl reikalaujantį būtent tarptautinės institucijos (Grigaitė-Daugirdė, 2023). Per daug nacionalinių elementų turintis tribunolas keltų riziką traktuoti jį kaip politiškai šališką ir priklausomą (Grigaitė-Daugirdė, 2023).

Mišriųjų tribunolų patrauklumas dažnai kyla iš šio modelio lankstumo, kadangi steigimo dokumentuose galima tiksliai apibrėžti jurisdikciją, įtraukti specifines normas, pritaikytas konkrečios šalies kontekstui (Mihr, 2024, p. 424). Tačiau toks lankstumas gali būti vertinamas

dvejopai, mat kuo daugiau diskrecijos paliekama steigėjams, tuo didėja rizika tribunolui tapti politinių derybų rezultatu. Be to, neapibrėžtas institucinis modelis gali susidurti su tarptautinės ir nacionalinės teisės normų priešprieša, pvz., kalbant apie procesines garantijas, kaltinimų formuluotes bei skirtingą vertinimą.

Verta atkreipti dėmesį ir į tai, kad istoriškai mišrieji tribunolai buvo kuriami valstybėse, neturinčiose pajėgios ir veiksmingos teisinės sistemos, siekiant jas stiprinti (Siera Leonės, Kambodžos pavyzdžiai). Priešingai nei istoriniuose pavyzdžiuose, Ukraina turi ganėtinai išplėtotą ir aktyviai veikiančią teisinę sistemą. Tad galima diskutuoti, ar iš tiesų yra būtinybė papildomai taikyti tokį tarptautinį modelį, kuris, galimai, reikšmingai mažintų valstybės nacionalinį savarankiškumą ir menkintų jos galias, siekiant pačiai įgyvendinti teisingumą.

Kalbant apie hibridinių tribunolų galimybes, neišvengiamai būtina paminėti ir šioje situacijoje itin reikšmingą detalę – bylų nagrinėjimo *in absentia* galimybę. Kaip minėta, TBT tokie procesai nėra leidžiami, tuo tarpu Libano specialusis tribunolas sukūrė precedentą, kuriuo galima būtų remtis aptariamoje situacijoje (El Bejjani Nouredine et al., 2020). Atsižvelgiant į faktą, kad suimti aukščiausių Rusijos pareigūnų greičiausiai nepavyks, tokį variantą teoriškai atrodo realu pritaikyti ir Ukrainos atveju. Visgi Libano patirtis rodo, jog tokie procesai dažniausiai nėra labai palankiai vertinami, laikomi abejotinais teisinio proceso požiūriu ir reikalauja maksimalaus teisinių ir procesinių garantijų užtikrinimo, vengiant teisės į gynybą, žmogaus teisių ir kitų panašaus pobūdžio pažeidimų (El Bejjani Nouredine et al., 2020).

Įdomu tai, kad kai kurios šalys siūlo hibridinio tribunolo modelį, grįstą Ukrainos nacionalinės teisės pagrindu, tačiau J. Trahan atkreipia dėmesį, kad toks modelis kelia daug abejonių dėl tarptautinėje teisėje įtvirtintų imunitetų (Trahan, 2023). Nacionaliniai ar mišraus pobūdžio teismai, net dalyvaujant tarptautiniams teisėjams, negalėtų savaime nepaisyti aukščiausio rango pareigūnų (kaip Rusijos prezidento) teisinių imunitetų (Trahan, 2023). Remiantis nusistovėjusia tarptautine praktika panaikinti imunitetą ir turėti kompetenciją tokio lygio byloms gali tik tribunolas, įsteigtas plačiu tarptautiniu sutarimu, t. y. tarptautinės bendruomenės vardu (Trahan, 2023). Hibridinis tribunolas, jei būtų suprantamas kaip riboto valstybių rato iniciatyva, vargu, ar turėtų pakankamą galią patraukti atsakomybėn tokius asmenis. Ko gero, tokia institucija nebūtų užtektinai veiksminga, neįgyvendintų savo tikslų ir keltų klausimų ne tik dėl egzistuojančių spragų, bet ir dėl savo paskirties. Apskritai, per siauras ar tik regioninio masto modelis rizikuoja būti traktuojamas labiau kaip „Vakarų politinis

projektas“, o ne visos tarptautinės bendruomenės iniciatyva (Mamedov, 2025; Bogush, 2025). Šią problemą dar labiau komplikuoja hibridinių tribunolų jurisdikcijos ribojimas, kuris šiame darbe buvo aptartas nagrinėjant mišriųjų tribunolų veikimą bei jurisdikciją. Kaip minėta, tokiuose tribunoluose atsakomybėn siekiama patraukti tik aukščiausio rango nusikaltimų organizatorius ar vykdytojus (Fichtelberg, 2020, p. 1007; Hagye, 2022, p. 118). Nors tokia strategija, tikėtina, grįsta racionalių ribotų išteklių paskirstymo ir simbolinio teisingumo logika (Fichtelberg, 2020, p. 1007), kyla pavojus atsirasti dvigubai spragai: aukščiausieji pareigūnai gali likti nepasiekiami dėl tarptautinių imunitetų, o tuo pačiu tribunolo kompetencija neapims mažesnio rango vykdytojų atsakomybės. Atsiranda grėsmė, kad žemesnio rango vykdytojais gali likti už tribunolo jurisdikcijos ribų, net jei jų vaidmuo buvo pakankamai reikšmingas (Hagye, 2022, p. 114). Tokia selektyvumo rizika gali iškreipti teisingumo suvokimą ir sudaryti įspūdį, kad atsakomybė taikoma tik politiniam elitui, o ne visam nusikaltimo vykdymo mechanizmui bendrai. Didelis pažeidimų mastas bei jų vykdymo išskaidymas keliais lygmenimis daro tai aktualia problema Ukrainos atvejo kontekste. Dėl to, ieškant tinkamos kompetencijos tribunolo modelio, būtina svarstyti galimybę kuo plačiau aprėpti kiek įmanoma įvairesnius atsakomybės lygius, kad būtų užtikrinta reali ir sistemiškai taikoma atsakomybė.

Dar daugiau problemų išryškėja žvelgiant į Ukrainos konstitucinės teisės specifiką. Ukrainos konstitucijoje numatytas draudimas steigti nepaprastuosius ir specialiuosius teismus, o karo padėties metu Konstitucijos nuostatos negali būti keičiamos (Trahan, 2023). Todėl tribunolas, turintis nacionalinį pagrindą, iš esmės prieštarautų pagrindiniam valstybės įstatymui (Trahan, 2023). Net būdamas teisiškai pagrįstu, toks tribunolas savo steigimo ir veiklos formas turėtų kruopščiai derinti su konstituciniais aspektais. Šioje situacijoje iš pažiūros lankstus mišrusis tribunolo modelis susiduria su rimtais konstituciniais ir teisiniais iššūkiais.

Nors hibridinis tribunolo modelis yra gerokai pranašesnis už kitus savo struktūra ir gali būti vertinamas kaip šiuo metu realistiškiausias jau egzistuojantis modelis, jo įgyvendinimui būtina aiški strategija bei plataus masto parama. Be to, ne mažiau svarbu išsiaiškinti bei atvirai atsakyti į visus teisėtumo, kompetencijos, nepriklausomumo klausimus. Priešingu atveju tai gali virsti tik dar vienu nepavykusi bandymu užtikrinti atsakomybę už tarptautinį nusikalstamumą.

3.2.3. Naujos institucijos poreikis agresijos nusikaltimui

Atsižvelgiant į susidariusią situaciją, naujo specialaus tribunolo steigimas agresijos nusikaltimui nagrinėti šiuo metu atrodo ne tik būtinas, bet ir vienintelis realus būdas užtikrinti teisinę atsakomybę. Diskusija dėl specialaus tribunolo vertintina kaip reakcija į akivaizdžią teisinę spragą tarptautinėje baudžiamojoje teisėje, kai esamos institucijos negali įvykdyti teisingumo. Kaip jau aptarta anksčiau, tiek TBT, tiek nacionaliniai teismai susiduria su esminiais jurisdikcijos ribojimais, o politinės kliūtys, susijusios su Rusijos padėtimi JT Saugumo Taryboje rodo, kad dabartinė sistema nėra pakankamai pasirengusi kovoti su tokio masto agresijos nusikaltimais (Kelly, 2023, p. 71; Kaluzhna, Shunevych, 2022, p. 183-185; Mihr, 2024, p. 413).

Taigi, teisiškai vienas svarbiausių nusikaltimų – pati invazija – šiuo metu lieka nenagrinėtu, o tai iš dalies silpnina visą tarptautinės baudžiamosios atsakomybės sistemą. Kaip pastebi G. Grigaitė-Daugirdė, agresija Ukrainos karo atveju yra kur kas daugiau nei neteisėtų veiksmų visuma, kartu tai politinės/ideologinės doktrinos išraiška, kurios tikslas – paneigti Ukrainos valstybingumą ir naikinti nacionalinį tapatumą (Grigaitė-Daugirdė, 2023). Tad, nenagrinėjant tokio pobūdžio nusikaltimų, tik dar labiau išryškėtų tarptautinės teisės negebėjimas pasipriešinti sisteminei grėsmei (Grigaitė-Daugirdė, 2023). Specialusis tribunolas šiuo atveju galėtų užtikrinti aukščiausio lygio atsakomybę ir sustiprinti pačios tarptautinės teisės autoritetą, tad būtina tarptautinė institucija, kuri turėtų aiškų tarptautinės bendruomenės įgaliojimą ir būtų pajėgi tinkamai nagrinėti tokio masto nusikaltimą (Kelly, 2023, p. 85; Mihr, 2024, p. 414)

Visgi ir čia svarbiu tampa klausimas, susijęs su vadinamąja „nugalėtojų teisingumo“ dilema. Kaip jau buvo kalbėta hibridinių tribunolų vertinimo kontekste, per daug nacionalizuota ar tik Vakarų valstybių kuriama institucija rizikuoja būti matoma kaip politiškai motyvuotas arba selektyvus projektas (Bogush, 2025; Mamedov, 2025), todėl naujoji institucija privalo turėti platų tarptautinį palaikymą ir būti aiškiai vertinama kaip visos tarptautinės bendruomenės iniciatyva. Be to, reikėtų vengti anksčiau aptartos imunitetų problemos, nes tokia institucija taip pat galėtų susidurti su kliūtimis, neleidžiančiomis apeiti aukščiausio rango vadovų apsaugos (Trahan, 2023). Būtent todėl institucijos tarptautiškumas ir visuotinis pripažinimas turi būti ne formali deklaracija, bet realus, tarptautinės teisės

principus atitinkantis, statusas. Tad ji turėtų būti įsteigta pagal tarptautinę teisę, turėti nepriklausomus tarptautinius teisėjus, aiškiai apibrėžtą jurisdikciją ir mandatą.

Specialusis tribunolas agresijos nusikaltimui galėtų turėti ryškų moralinį vaidmenį. Agresijos nusikaltimas turi ypatingai didelę vertybinę ir moralinę reikšmę – jame slypi visų karo nusikaltimų ištakos. Nagrinėjant bei vertinant tik padarinius (kitus tarptautinius nusikaltimus), bet ne patį invazijos faktą, būtų siunčiama žinutė, kad pati karo pradžia teisiškai nėra tokia reikšminga, todėl tokia institucija galėtų tapti stipriu ir aiškiu pareiškimu, jog agresija yra laikoma nusikaltimu, už kurį atsakomybė yra neišvengiama. Tribunolas būtų reikšmingas ir istorine prasme, kadangi, kaip rašo G. Mamedov, teisinis įvertinimas ne tik nubrėžia tam tikras ribas ateičiai, bet ir padeda išgryninti naratyvą (pvz., tikrąsias karo priežastis, kas buvo agresorius ir pan.) (Mamedov, 2025). Turint omenyje istorinę atmintį ir esamą dezinformacijos mastą, tai yra ypač svarbu.

Deja, neįmanoma išvengti ir praktinių iššūkių, su kuriais gali susidurti tokio pobūdžio institucija. Tribunolo finansavimas, teisėjų atranka, sprendimų vykdymą ir panašūs klausimai vis dar lieka iki galo neatsakyti (Bogush, 2025). Tačiau, kaip rodo kitų tribunolų ar net TBT patirtis, šios problemos nėra unikalios bei galbūt galėtų būti sprendžiamos pasitelkus platų bendradarbiavimą. Juk svarbiausias tikslas – institucija, kuri ne tik egzistuočiau, bet ir iš tiesų veiktų.

Apibendrinant galima teigti, kad naujo specialaus tribunolo agresijos nusikaltimui steigimas nėra tik svarstyтина pragmatiška išeitis – tai ir svarbus visos tarptautinės teisinės sistemos patikimumo išbandymas. Jeigu tarptautinė bendruomenė nesugebės tinkamai reaguoti ir sukurti pajėgios institucijos, galinčios užtikrinti atsakomybę už didžiulius tarptautinių susitarimų pažeidimus, tai reikš agresijos nebaudžiamumo įsiviešpatavimą bei pagrindinių tarptautinės teisės principų devalvaciją. Nors tokio tribunolo steigimas neišvengiamai susiduria su teisiniais, politiniais ir praktiniais iššūkiais, šioje situacijoje tai atrodo vienintelis mechanizmas, realiai turintis potencialą įgyvendinti tarptautinį teisingumą bei sustiprinti tarptautinės teisės autoritetą. Būtent specialusis tribunolas leistų siekti aukščiausio lygio atsakomybės už agresijos veiksmus, o ne tik jų padarinius.

IŠVADOS

1. Tarptautiniai baudžiamieji tribunolai, susiformavę kaip atsakas į valstybių negebėjimą arba nenorą užtikrinti atsakomybę už tarptautinius nusikaltimus, išlieka pagrindiniu tarptautinio teisingumo vykdymo mechanizmu. Visos pagrindinės tribunolų rūšys skirstomos pagal steigimo pagrindus ir tarpusavyje skiriasi veikimo mechanizmais bei jurisdikcijos apimtimi. Atlikta analizė rodo, kad tribunolų steigimo pagrindas ir jiems suteikti įgaliojimai lemia ne tik jų legitimumą, veiklos efektyvumą, tačiau dažnu atveju ir priklausomybę nuo valstybių politinės valios. Dėl to tribunolai tampa tiek teisinėmis, tiek politinėmis institucijomis, kuriomis tarptautinė bendruomenė siekia apsaugoti visuotinai pripažintas vertybes bei užpildyti egzistuojančias teisines ir politines spragas. Jų institucinė raida – nuo Niurnbergo iki šiuolaikinių hibridinių modelių – parodo, kad tribunolai ne tik atlieka svarbias sprendimų priėmimo ar teisingumo vykdymo funkcijas, bet ir reikšmingai prisideda prie tarptautinės baudžiamosios teisės plėtros bei normų formavimo.
2. Nors formaliai išplėtoti, Tarptautinio baudžiamojo teismo jurisdikcija vis dar išlieka ribota (ypač agresijos nusikaltimo atžvilgiu). Tyrimas atskleidė, kad pagrindiniai veiksniai, lemiantys TBT jurisdikcijos ribotumą, yra: teisinės spragos, esančios jo veiklą reglamentuojančiame Romos statute, bei stipri politinių ir geopolitinių veiksnių įtaka. Nagrinėjant TBT jurisdikciją dėl agresijos nusikaltimo, išsiaiškinta, jog be kariaujančių šalių sutikimo arba JT Saugumo Tarybos sprendimo ši institucija neturi realios galimybės užtikrinti atsakomybę už agresijos nusikaltimą. Dėl šių priežasčių kyla grėsmė, kad reikšmingai sumažės pasitikėjimas tarptautinėmis baudžiamosiomis institucijomis, todėl vis aktualesnė tampa sistemos reformų būtinybė.
3. Nagrinėjant konkrečius Sudano prezidento O. al-Baširo, Rusijos prezidento V. Putino ir Izraelio premjero B. Netanjahu atvejus, paaiškėjo, kad net egzistuojant formaliems teisiniams įsipareigojimams, pasitaiko atvejų, kai valstybės dėl politinių, ekonominių ar geopolitinių priežasčių atsisako bendradarbiauti vykdant TBT sprendimus. Toks selektyvus sprendimų vykdymas tik išryškina TBT priklausomumą nuo valstybių valios, dvigubų standartų taikymo praktiką ir kelia realią grėsmę visuotiniam teisingumui.

4. Išanalizavus tradicinius ad hoc tribunolų modelius, galima juos vertinti kaip tikslingas, tačiau riboto veikimo institucijas. Griežtai nustatyta jurisdikcija (apribota laiko, vietos, nusikaltimų pobūdžio) užtikrina teisinį aiškumą, bet kartu gali užkirsti kelią nagrinėti sisteminius ir testinius nusikaltimus. Praktinių iššūkių nepriklausomam teisingumo užtikrinimui kelia ir jų priklausomybė nuo JT Saugumo Tarybos sprendimų. Tyrimo metu išsiaiškinta, jog šio modelio trūkumai tampa vis akivaizdesni, ypač šiandieninių karų bei konfliktų perspektyvoje. Hibridiniai tribunolai, nors lankstesni ir labiau prisitaikę prie vietos konteksto, taip pat gali susidurti su didelėmis kliūtimis. Dėl per glaudaus ryšio su nacionalinėmis institucijomis kyla rizika prarasti nepriklausomumą, o tai gali lemti proceso šališkumą ir pasitikėjimo institucija mažėjimą. Tyrime nagrinėti atvejai rodo, kad šio modelio veiksmingumas dažniausiai priklauso nuo valstybių pasiryžimo siekti nešališko teisingumo ir subalansuoto tarptautinio bei nacionalinio bendradarbiavimo.
5. Nepaisant istorinės reikšmės, tradicinių *ad hoc* ir mišrių (hibridinių) tribunolų modelių taikymas, vertinant juos Ukrainos karo kontekste, pasirodo esąs pernelyg ribotas ir nepakankamai veiksmingas. Tyrimas parodė, kad Rusijos turima veto teisė JT Saugumo Taryboje eliminuoja tradicinio tribunolo steigimo galimybę, o mišrusis modelis susiduria ne tik su nepriklausomumo užtikrinimo sunkumais, bet ir konstituciniais ribojimais bei visuotinai pripažįstamų tarptautinių imunitetų taikymu. Todėl šiuo atveju būtina ieškoti alternatyvaus ir nepriklausomo tribunolo modelio, turinčio platų tarptautinį pripažinimą.
6. Atlikta tribunolų modelių analizė rodo, jog specialus tribunolas agresijos nusikaltimui Ukrainos karo atveju yra realiausias bei teisiškai efektyviausias sprendimas, kuriuo galima užtikrinti aukščiausio rango vadovų individualią atsakomybę už sprendimų priėmimą. Ukrainos teritorinės jurisdikcijos pagrindu paremtas tribunolas privalo būti plačiai pripažįstamas tarptautinės bendruomenės ir aiškiai tarptautinio pobūdžio, kad būtų užtikrintas sėkmingas jo veikimas bei realus sprendimų poveikis. Tokia institucija sustiprintų tarptautinės teisės autoritetą, prisidėtų prie tarptautinės baudžiamosios teisės plėtos ir taptų svarbiu precedentu tribunolų raidos istorijoje.
7. Skirtingai nei kitos nagrinėtos alternatyvos, instituciškai nepriklausomas, aiškiai jurisdikciją bei plačiu tarptautiniu sutarimu įsteigtas specialusis tribunolas Ukrainos atveju pasižymėtų didesniu potencialu įveikti kylančias teisines ir politines kliūtis.

Specialusis tribunolas leistų veiksmingai užtikrinti atsakomybę už agresijos nusikaltimą bei sustiprintų tarptautinės baudžiamosios teisės sistemą ir jos autoritetą.

8. Ilgalaikėje perspektyvoje tarptautinės baudžiamosios teisės sistemos stiprinimas yra neišvengiamas. Tyrimas atskleidė būtinybę aiškiau apibrėžti agresijos nusikaltimą, plačiau jį įtvirtinti tarptautinėje teisėje, plėsti TBT jurisdikciją ir kurti nepriklausomus mechanizmus, leidžiančius reaguoti į tarptautinius nusikaltimus nepriklausomai nuo valstybių politinės valios ar narystės statuso. Tokie pokyčiai didintų tarptautinės baudžiamosios teisės efektyvumą bei gerokai sumažintų riziką ateityje susidurti su nebaudžiamumo problema.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

I. TEISĖS NORMINIAI AKTAI:

1. Jungtinių Tautų Chartija (1945). *Valstybės žinios*, 2002, 15-557.
2. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės (1969). *Valstybės žinios*, 2002, 13-480.
3. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas, priimtas 1998 m. liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui (1998). *Valstybės žinios*, 2003, 49-2165.
4. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto pakeitimai dėl agresijos nusikaltimo ir 8 straipsnio pakeitimai (2010), TAR, 2015, 19274.
5. Charter of the International Military Tribunal - Annex to the Agreement for the prosecution and punishment of the major war criminals of the European Axis ("London Agreement"), United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, United States of America, France and Union of Soviet Socialist Republics (1945). 82 UNTS 279.
6. United Nations Security Council resolution 827 (1993). S/RES/827 (1993).

II. SPECIALIOJI LITERATŪRA:

1. Alipour, M. (2023) A Normative and conceptual study of peace after the Second World War in light of the Nuremberg Tribunal and the United Nations. *International Area Studies Review*, 26(3), p. 269-286. <https://doi.org/10.1177/22338659231175823>
2. Blewitt, G. T. (1995). Ad Hoc Tribunals Half Century after Nuremberg. *Military Law Review*, 149, p. 101-106.
3. Block, J. (2023). *Reconciling Responsibility with Reality. A Comparative Analysis of Modes of Active Leadership Liability in International Criminal Law*. The Hague: T.M.C. Asser Press.
4. Cowell, F., Magini, A. (2017). Collapsing Legitimacy: How the Crime of Aggression could affect the ICC's legitimacy. *International Criminal Law Review*, 17 (3), p. 517-542. <https://doi.org/10.1163/15718123-01703006>
5. Fichtelberg, A. (2020). Identity politics and hybrid tribunals. *Leiden Journal of International Law*, 33(4), p. 993–1014. <https://doi.org/10.1017/S0922156520000412>

6. Hagye, O. (2022). Hybrid Tribunals: A Necessary Mechanism for Post-Conflict Nations?. *Review of Litigation*, 42(1), p. 105-138.
7. Hayashi, N. (2018). Performance of International Criminal Courts and Tribunals. In: Squatrito, T. et al. (eds.) (2018). *The Performance of International Courts and Tribunals*. Cambridge: Cambridge University Press (Studies on International Courts and Tribunals), 154–190.
8. Hirsch, F. (2021). Nuremberg at 75: Revisiting the International Military Tribunal and Its Lessons. *Irish Studies in International Affairs*, 32(1), p. 171–181.
<https://doi.org/10.3318/isia.2021.32.11>
9. Hughes, R., Elander, M. (2021). Scales of Justice: “International Standards” and “Local Ownership” at a Hybrid Tribunal. *Antipode*, 54(2), p. 462-481.
<https://doi.org/10.1111/anti.12789>
10. Iommi, L. G. (2020). Al-Bashir didn’t start the fire. Diversity, low contestedness, and the adoption of the Rome statute of the International Criminal Court. *Cambridge Review of International Affairs*, 34(1), p. 105–136.
<https://doi.org/10.1080/09557571.2020.1751070>
11. Jo, H., Radtke, M. and Simmons, B.A. (2018). Assessing the International Criminal Court. In: Squatrito, T. et al. (eds.) (2018). *The Performance of International Courts and Tribunals*. Cambridge: Cambridge University Press (Studies on International Courts and Tribunals), 193–233.
12. Kaluzhna O., Shunevych K. (2022). Liability Mechanisms for War Crimes Committed as a Result of Russia’s Invasion of Ukraine in February 2022: Types, Chronicle of the First Steps, and Problems. *Access to Justice in Eastern Europe*, 3(15), p. 178–193.
<https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324>
13. Kelly, M. J. (2023). The Role of International Law in the Russia-Ukraine War. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 55(1), p. 61-92.
14. Labuda, P. I. (2020). The International Criminal Tribunal for Rwanda and Post-Genocide Justice 25 Years On. *European Journal of International Law*, 31(3), p. 1113–1131. <https://doi.org/10.1093/ejil/chaa066>
15. Lee, R. S. (1996). The Rwanda Tribunal. *Leiden Journal of International Law*, 9(1), p. 37-62.

16. Mettraux, G. (2006). *International Crimes and the Ad Hoc Tribunals*. London; New York: Oxford University Press.
17. Mihr, A. (2024). Transitional Justice in Ukraine. In: Mihr, A., Pierobon, C. (eds.) (2023) *Polarization, Shifting Borders and Liquid Governance*. Cham: Springer, 409–427. https://doi.org/10.1007/978-3-031-44584-2_25
18. Mundis, D. A. (2005). Completing the Mandates of the ad hoc international criminal tribunals: lessons from the Nuremberg process. *Fordham International Law Journal*, 28(3), p. 591-615.
19. Nagan, W. P. (1995). International criminal law and the ad hoc tribunal for former Yugoslavia. *Duke Journal of Comparative & International Law*, 6(1), p. 127-166.
20. Ronen, Y. (2010). ICC Jurisdiction over Acts Committed in the Gaza Strip: Article 12(3) of the ICC Statute and Non-state Entities. *Journal of International Criminal Justice*, 8(1), p. 3-27. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqp089>
21. Sadat, L. N. (2023). The Conferred Jurisdiction of the International Criminal Court. *Notre Dame Law Review*, 99(2), p. 549-610 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://scholarship.law.nd.edu/ndlr/vol99/iss2/3> [žiūrėta 2025 m. kovo 6 d.].
22. Schabas, W. A. (2006). *The UN International Criminal Tribunals: The Former Yugoslavia, Rwanda and Sierra Leone*. Cambridge: Cambridge University Press.
23. Schmidt, S. G. (2024). Redressing the chornozem: the case for hybrid tribunal for environmental harm in ukraine. *George Washington Journal of Energy and Environmental Law*, 15(1), p. 71-[ii].
24. Selvarajah, S., Fiorito, L. (2023). Media, Public Opinion, and the ICC in the Russia–Ukraine War. *Journalism and Media*, 4, p. 760–789. [10.3390/journalmedia4030048](https://doi.org/10.3390/journalmedia4030048)
25. Shany, Y. (2010). In Defence of Functional Interpretation of Article 12(3) of the Rome Statute: A Response to Yaël Ronen. *Journal of International Criminal Justice*, 8(2), p. 329–343. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqq023>
26. Shraga, D., Zacklin, R. (1996). The International Criminal Tribunal For Rwanda. *European Journal of International Law*, 7(4), p. 501-518.
27. Squatrito, T. et al. (2018). A Framework for Evaluating the Performance of International Courts and Tribunals. In: Squatrito, T. et al. (eds.) (2018). *The Performance of International Courts and Tribunals*. Cambridge: Cambridge University Press (Studies on International Courts and Tribunals), 3–36.

28. Strupinskienė, L. (2023). Life After Conviction at the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia: Mapping the Empirical Reality. *Journal of International Criminal Justice*, 21(1), p. 113-135. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqad010>
29. Tan, Y. (2024). Withdrawal from the Rome Statute: Its Impact on the Continuity of ICC Proceedings. *Journal of International Criminal Justice*, 22 (3-4), p. 609-630. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqae022>
30. Tsilonis, V. (2024). *The Jurisdiction of the International Criminal Court*. 2nd ed. Cham: Springer.
31. Vagias, M. (2022). Other “Hybrid” Tribunals. In: Sayapin, S. et al. (eds.) (2022). *International Conflict and Security Law*. The Hague: T.M.C. Asser Press, 633-649. https://doi.org/10.1007/978-94-6265-515-7_30
32. Vaišvilienė, R. (2018). *Tarptautinių baudžiamųjų tribunolų jurisdikcijos santykis su nacionaline baudžiamąja jurisdikcija*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

III. TEISMŲ PRAKTIKA:

1. *Decision Pursuant to Article 15 of the Rome Statute on the Authorization of an Investigation into the Situation in the Republic of Burundi* [ICC], No: ICC-01/17-X, [2017-11-09].
2. *Decision on the Prosecutor’s request for authorisation of an investigation pursuant to Article 15(3) of the Statute* [ICC], No: ICC-01/21, [2021-09-15].
3. *Philippine Government's Appeal Brief against "Authorisation pursuant to article 18(2) of the Statute to resume the investigation"* [ICC], No: ICC-01/21, [2023-03-13].

IV. KITI ŠALTINIAI:

1. Ambos, K. (2014). Palestine, UN Non-Member Observer Status and ICC Jurisdiction. EJIL: Talk!, [blog] 6 May. Prieiga per internetą: <https://www.ejiltalk.org/palestine-un-non-member-observer-status-and-icc-jurisdiction/> [žiūrėta 2025 m. balandžio 23 d.].
2. Assembly of States Parties to the Rome Statute (n.d.). *The States Parties to the Rome Statute*. Prieiga per internetą: <https://asp.icc-cpi.int/states-parties> [žiūrėta 2025 m. balandžio 3 d.].

3. Associated Press. *Mongolia ignores an international warrant for Putin's arrest, giving him a red-carpet welcome*. [interaktyvus] (modifikuota 2024-09-04). Prieiga per internetą: <https://apnews.com/article/mongolia-russia-putin-international-criminal-court-warrant-4c79850ecf409287924e3d96218abc78> [žiūrėta 2025 m. balandžio 22 d.].
4. Autin, A. *Poland Sends Wrong Signal on Global Justice*. [interaktyvus] (modifikuota 2025-01-15). Prieiga per internetą: <https://www.hrw.org/news/2025/01/15/poland-sends-wrong-signal-global-justice> [žiūrėta 2025 m. balandžio 22 d.].
5. Azarov, V., Meloni, C. (2014). Disentangling the Knots: A Comment on Ambos' 'Palestine, 'Non-Member Observer' Status and ICC Jurisdiction'. EJIL: Talk!, [blog] 27 May. Prieiga per internetą: <https://www.ejiltalk.org/disentangling-the-knots-a-comment-on-ambos-palestine-non-member-observer-status-and-icc-jurisdiction/> [žiūrėta 2025 m. balandžio 23 d.].
6. Bogush, G. *Special Tribunal for Russia's Aggression is Taking Shape*. [interaktyvus] (modifikuota 2025-02-20). Prieiga per internetą: <https://ridl.io/special-tribunal-for-russia-s-aggression-is-taking-shape/> [žiūrėta 2025 m. balandžio 4 d.].
7. Coalition for the International Criminal Court (n.d.). *Omar al-Bashir*. Prieiga per internetą: <https://www.coalitionfortheicc.org/cases/omar-albashir> [žiūrėta 2025 m. kovo 10 d.].
8. El Bejjani Nouredine, N., Hawkins, S., Naughton, E. *Justice Served? The Special Tribunal for Lebanon Renders Its Long-Anticipated Judgment*. [interaktyvus] (modifikuota 2020-08-20). Prieiga per internetą: <https://www.ictj.org/news/justice-served-special-tribunal-lebanon-renders-its-long-anticipated-judgment> [žiūrėta 2025 m. balandžio 4 d.].
9. Grigaitė-Daugirdė, G. *The Lithuanian Case for an International Special Tribunal for the Crime of Aggression Against Ukraine*. [interaktyvus] (modifikuota 2023-06-01). Prieiga per internetą: <https://www.justsecurity.org/86766/the-lithuanian-case-for-an-international-special-tribunal-for-the-crime-of-aggression-against-ukraine/> [žiūrėta 2025 m. balandžio 4 d.].
10. Guilbert, K. *Poland says Netanyahu will not be arrested if he attends Auschwitz memorial event*. [interaktyvus] (modifikuota 2025-01-10). Prieiga per internetą:

- <https://www.euronews.com/my-europe/2025/01/10/poland-says-netanyahu-will-not-be-arrested-if-he-attends-auschwitz-memorial-event> [žiūrėta 2025 m. balandžio 22 d.].
11. International Criminal Court. *Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova*. [interaktyvus] (modifikuota 2023-03-17). Prieiga per internetą: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and> [žiūrėta 2025 m. balandžio 3 d.].
 12. Mamedov, G. *Three Years on, Justice for Ukraine Is the Bedrock of Any Durable Peace*. [interaktyvus] (modifikuota 2025-02-24). Prieiga per internetą: <https://time.com/7261004/ukraine-justice-war-anniversary/> [žiūrėta 2025 m. balandžio 4 d.].
 13. Sauer, P. *Ukraine condemns Mongolia over failure to arrest Putin on visit*. [interaktyvus] (modifikuota 2024-09-03). Prieiga per internetą: <https://www.theguardian.com/world/article/2024/sep/03/ukraine-condemns-mongolia-over-failure-to-arrest-putin-on-visit> [žiūrėta 2025 m. balandžio 22 d.].
 14. Schabas, W. (2010). Territorial Declarations and the Rome Statute. PhD studies in human rights, [blog], 10 August. Prieiga per internetą: <https://humanrightsdoctorate.blogspot.com/2010/08/territorial-declarations-and-rome.html> [žiūrėta 2025 m. balandžio 23 d.].
 15. The Agency for Legislative Initiatives. *Ukraine's Path to Ratification of the Rome Statute*. [interaktyvus] (modifikuota 2025-01-10). Prieiga per internetą: <https://parlament.org.ua/en/analytics/ukraines-path-to-ratification-of-the-rome-statute/> [žiūrėta 2025 m. balandžio 3 d.].
 16. Trahan, J. *Why a "Hybrid" Ukrainian Tribunal on the Crime of Aggression Is Not the Answer*. [interaktyvus] (modifikuota 2023-02-06). Prieiga per internetą: <https://www.justsecurity.org/85019/why-hybrid-ukrainian-tribunal-on-crime-of-aggression-is-not-the-answer/> [žiūrėta 2025 m. balandžio 4 d.].
 17. Trevelyan, M. *Russia defies Putin arrest warrant by opening its own case against ICC*. [interaktyvus] (modifikuota 2025-03-20). Prieiga per internetą: <https://www.reuters.com/world/europe/russia-opens-criminal-case-against-icc-judges-prosecutor-over-putin-arrest-2023-03-20/> [žiūrėta 2025 m. balandžio 3 d.].

SANTRAUKA

Tarptautiniai baudžiamieji tribunolai: samprata, steigimo teisinis pagrindas ir jurisdikcija

Gabrielė Kučinskaitė

Magistro darbe analizuojama tarptautinių baudžiamųjų tribunolų teisinė prigimtis ir institucinė raida, steigimo formos, efektyvumas, tinkamumas bei veikimo galimybės šiuolaikinio karo, t. y. Rusijos agresijos prieš Ukrainą, kontekste. Tyrime aptariami pagrindiniai tribunolų modeliai (Tarptautinis baudžiamasis teismas, tradiciniai *ad hoc* ir mišrieji (hibridiniai) tribunolai), atkreipiant dėmesį į jų teisinį pagrindą, jurisdikcijos ribas, struktūrinius ypatumus, nepriklausomumą ir simbolinę reikšmę. Atsižvelgiant į teisinius bei geopolitinius veiksnius, kritiškai vertinamas kiekvieno modelio tinkamumas, siekiant užtikrinti atsakomybę už tarptautinius nusikaltimus karo Ukrainoje atveju.

Nepaisant to, kad 2025 m. Ukraina tapo visateise Romos statuto šalimi, išlieka teisinė spraga, susijusi su ribota Tarptautinio baudžiamojo teismo jurisdikcija nagrinėjant agresijos nusikaltimo atvejus. Dėl šios priežasties darbe keliamas klausimas, susijęs su poreikiu steigti specialų tribunolą konkrečiai šiam nusikaltimui. Tyrime analizuojami pagrindiniai iššūkiai, su kuriais susiduria tribunolai: imunitetai, legitimumas, selektyvus teisingumas, geopolitinis spaudimas ir kt. Taikant sisteminę, istorinę, lyginamąją, teleologinę, dogmatinę analizę, darbe formuojama bei pagrindžiama autorės pozicija dėl tinkamiausios formos atsakomybei už agresiją ir kitus tarptautinius nusikaltimus užtikrinti.

Turint omenyje tribunolų jurisdikcijos ribas, konstitucines ir tarptautinės teisės kliūtis, daroma prielaida, kad specialaus tribunolo steigimas galėtų būti realus ir veiksmingas sprendimas šioje situacijoje. Darbe prieinama išvados, jog efektyviam individualios atsakomybės užtikrinimui būtinas teisiškai pagrįstas, nepriklausomas ir plačiai tarptautinėje bendruomenėje pripažįstamas bei palaikomas mechanizmas, ilgainiui padėsiantis sustiprinti tarptautinės teisės autoritetą.

SUMMARY

International Criminal Tribunals: Concept, Legal Basis of Establishment and Jurisdiction

Gabrielė Kučinskaitė

The Master's thesis analyses the legal nature and institutional development of international criminal tribunals, the forms of their establishment, their effectiveness, their appropriateness and their operational possibilities in the context of modern war, i.e. Russia's aggression against Ukraine. The study examines the main models of tribunals (the International Criminal Court, traditional *ad hoc* and hybrid tribunals), focusing on their legal basis, jurisdictional limits, structural features, independence and symbolic significance. Taking into account legal and geopolitical factors, the suitability of each model to ensure accountability for international crimes in the event of war in Ukraine is critically assessed.

Despite Ukraine becoming a full party to the Rome Statute in 2025, there remains a legal loophole related to the limited jurisdiction of the International Criminal Court in cases of the crime of aggression. For this reason, the work raises the question of the need to establish a special tribunal specifically for this crime. The study analyses the main challenges faced by the tribunals: immunities, legitimacy, selective justice, geopolitical pressure, etc. Using systematic, historical, comparative, teleological and dogmatic analyses, the work develops and justifies the author's position on the most appropriate form of accountability for aggression and other international crimes.

Given the limits of the tribunals jurisdiction and the constitutional and international law obstacles, it is assumed that the establishment of a special tribunal could be a realistic and effective solution to this situation. The paper concludes that effective enforcement of individual accountability requires a legally based, independent mechanism that is widely recognised and supported in the international community and that will, in the long run, help to strengthen the authority of international law.